

Araştırma Makalesi / Research Article

**OSMANLI DEVLETİ'NDE MUAF VE
MÜSELLEMLER: XVI. YÜZYILIN İKİNCİ
YARISINDA VİZE SANCAĞI ÖRNEĞİ**

Almila Gökçe ÖZCAN*

Öz: Vergi Osmanlı devlet ve toplum yapısında önemli bir yere sahiptir. Osmanlı Devleti toplumu vergi ödeme durumuna bağlı olarak iki ana gruba ayırmıştır. Bunlar askeriler (vergiden muaf olanlar) ve reaya (vergi ödemekle yükümlü olanlar)dır. Osmanlı toplumunda bu iki gruptan ayrı olarak bir de muaf ve müsellemler grubu vardır. Muaf ve müsellemler grubu birtakım hizmetleri yerine getirdikleri sürece hizmetleri karşılığında bir kısım vergilerden muaf tutulmuştur. Bu makalenin amacı Osmanlı Devleti'nin vergi muafiyeti sistemini uygulama sebeplerini ortaya koymaya çalışmaktır. Bu sebeple devletin vergi muafiyeti tanıdığı muaf ve müsellemler grubu, vergi muafiyeti vermesine sebep olan hizmetler, muafiyet tanıdığı vergiler ve muafiyet prosedürü Vize Sancağı örneğinde incelenmiştir. Bu doğrultuda makalenin kaynağı olarak tahrir defterleri ve mühimme defterleri seçilmiştir. Devlet sancakta saray hizmetlerine, konum ve güvenlik hizmetlerine, ulaşım hizmetlerine, yerleşim yerinin statüsüne, kişinin beden ve sağlık durumuna, kişinin maddi durumuna, üretime, dinî hizmet ve statüye bağlı olarak muafiyet tanımıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Vize Sancağı, Toplum, Muaf ve Müsellemler, İktisat

**THE EXEMPTED AND MUSELLEMS IN THE
OTTOMAN EMPIRE: THE EXAMPLE OF SANJAK OF
VİZE**

IN THE SECOND HALF OF THE XVITH CENTURY

Abstract: Tax has an important place in the Ottoman state and society structure. The Ottoman Empire divided the community into two main groups according to their tax payment status. These

* Dr. Araştırma Görevlisi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, almila.ozcan@nevsehir.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6715-0829.

were soldiers (tax exempted) and reaya (tax payers). In Ottoman society, apart from these two groups, there was also a group of exempted and musellems. As long as the exempted and musellems groups performed certain services, they were exempted from several taxes in return for their services. The aim of this article is to try to reveal the reasons why The Ottoman Empire applied the tax exemption system. For this reason, the groups of exempted and musellems which the Empire granted tax exemption, the service that cause to grant tax exemption by the Empire, the taxes that exempted and musellems were exempted from and the exemption procedure were examined in the example of sanjak of Vize. For this reason, tax registers and mühimme registers were chosen as the source of the article. The Empire granted exemptions to palace services, location and security services, transportation services, status of the settlement, physical and health status of the person, financial situation of the person, manufacture, religious service and status in the Sanjak of Vize.

Keywords: Ottoman Empire, Sanjak of Vize, Community, Exempted and Musellems, Economy

Extended Abstract: Ottoman society was divided into two main groups as reaya and military by the Empire. This distinction was made according to taxation status. Soldiers were exempted from taxes, reaya were obliged to pay taxes from these two social groups. There were also exempted and musellems in the society. Exempted and musellems are exempted from some taxes on the condition that they perform certain services for the Empire. Their exemptions continued throughout their services. Since the Ottoman Empire accepted that its main duty was to provide military service, security of life, property and religious freedom of individuals, it carried out services in the fields of religion, social service, education, transportation and security through foundations or tax exemption. In addition, due to the conditions of the period, the Empire was experienced in difficulties in transportation and shortage of cash. For this reason, the Empire had ensured that the necessary services were provided on-site with the application of tax exemption and did not have to pay money from the Empire treasury. At a time when there was a shortage of cash, the people also paid their taxes by serving.

The Ottoman Empire gradually applied tax exemption, firstly granted exemption from avariz-i divaniye, secondly from tekalif-i örfiye and finally from tekalif-i şeriye. Ottoman Empire began to abolish the exemption from tekalif-i örfiye and tekalif-i şeriye and granted exemption from avariz-i divaniye in the XVIth century.

The aim of this article is to try to reveal the reasons why The Ottoman Empire applied the tax exemption system. For this reason, the subject of

the this article are the exempted and musellems lived in sanjak of Vize, the reasons of their exemption, the taxes they were exempted from, the exemption procedur and the problems experienced in practice. Therefore, tax registers and muhimme registers were used as sources in the article. From these sources, tax registers included the result of tahrir which was the results of tax and census. Tahrir registers included those who were exempted from tax as well as those who were liable to pay taxes. The other source, muhimme registers, contained the decisions taken by the divan-ı humayun which was the highest decision authority of the Empire.

The sanjak of Vize was close to the capital, Istanbul, and was in the position of a bridge between the capital and the Balkans. Sanjak was also in the first strategic line of the Empire's westward operation. These features of the sanjak caused its people to experience security and economic difficulties and affected the tax exemption imposed by the Empire.

In the sanjak of Vize, the exempted and musellem group consisted of those who performed palace services, location and security services, transportation services, production services, religious services, those who had religious status and those who were exempted according to the physical and health, status of finance and status of place of residence where people lived in. Ottoman Empire granted the most exemptions to those who performed location and security services, production services and people who lived in villages of foundations and havas-ı hümayun in the sanjak of Vize.

In the sanjak of Vize, the taxes which exempted and musellem groups were exempted as follows: falconers were exempted from service of drover, those who served miri grazing were exempted from tekalif-i örfiye, two villages who served rowing service were exempted from tekalif-i örfiye and avarız-ı divaniye, those who served Empire shipyard were exempted from other services, those who performed derbend sevice were exempted from tekalif-i örfiye and avarız-ı divaniye, people who lived place on the road were exempted from tekalif-i örfiye and avarız-ı divaniye, bridgemen were exempted from tekalif-i örfiye and avarız-ı divaniye, those who served pasengers were exempted from tekalif-i örfiye and avarız-ı divaniye, those who fed range horses were exempted from avarız, people who lived in foundation village were exempted from avarız, rice-growings were exempted from tekalif-i örfiye and avarız-ı divaniye.

Otoman Empire applied second and third degree exemptions in the Sanjak of Vize namely, the Empire granted exemptios to exempted and musellem groups from avarız-ı divaniye and tekalif-i örfiye. This situation contradicts the strategic position of the sanjak. However, considering the

financial difficulties of the Empire, it is understandable that it did not grant exemption from tekalif-i şeriye. People like the Empire, were affected by financial difficulties, consulted for exemption or claimed to be exempted. In addition to the public, Empire officials also abused the tax exemption. The abuses of Empire officials were in the form of demanding taxes from public against their exemptions. Otoman Empire wanted to investigate these cases and acted in accordance with the law.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde vergi, hazinenin önemli gelir kaynaklarından biri olmasının yanında tımar sisteminin uygulanmasında ve toplumsal grupların belirlenmesinde de önemli bir yere sahiptir. Buna göre devlet toplumu; reaya ve askerler olarak iki ana gruba ayırmış, bu grupları vergi verme durumuna göre belirlemiştir. Bu gruplardan olan reaya şehirli, köylüler ile göçebe aşiretlerden oluşan ve vergi mükellefi olan grup olarak tanımlanabilir. Şehir ahalisi geçimlerini ticaret ve endüstri gibi işlerle sağlamış, genellikle esnaf denilen bu gibi kişiler devlet ekonomisine pazarlarda sattıkları mallar sebebiyle verdikleri vergilerle katkıda bulunmuştur. Köylüler ziraat yapan üretici sınıftır. Göçebe aşiretler hayat tarzları sebebiyle şehirli ve köylülerden farklı olup buna göre bir nizam tabii tutulmuştur.¹

Askerî sınıf seyfiye (ordu mensupları), ilmiye, kalemiye (kâtipler) ve saray hizmetlileri olarak dört ana gruptan oluşmuştur. Yönetici sınıfın ilk parçası seyfiye yani kılıç sahipleridir. Osmanlı Devleti'nin fetih ve gaza temeline dayandırılması sebebiyle uzun süre seyfiye ilmiye ile birlikte yönetici sınıfın en etkili kanadını oluşturmuştur. Seyfiye kapıkulu askerleri ve eyalet askerleri olarak iki ana gruptur. Osmanlı Devleti'nin temelini şeriatın teşkil etmesi kuruluşundan itibaren ilmiyenin, yönetici sınıfın ikinci büyük kanadını oluşturmasına sebep olmuştur. Yönetici sınıfın üçüncü parçasını kâtipler zümresi yani kalemiye oluşturmuştur. Bunlar bürokratik işleri yerine getirmiştir. Yönetici sınıf içinde yer alan son grup olan saray hizmetlileri Birun, Enderun, Harem olmak üzere üç ana bölüme ayrılmış olan Saray'da çeşitli hizmetleri yerine getiren görevlilerdir. Yönetici sınıf ile reaya arasındaki en önemli fark askerlerin devlete hizmet etmeleri sebebiyle birtakım vergilerden muaf tutulmuş olmalarıdır.²

¹ Yusuf Halaçoğlu, XIV. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003, s.101-102. Halaçoğlu, a.g.e., s.101-103,105,110.

² Sevgi Gül Akyılmaz, "Osmanlı Devleti'nde Yönetici Sınıf Açısından Müsadere Uygulaması", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 12/1-2, (2008), s. 393-395.

Osmanlı toplumunda bu iki ana grubun yanında aslında reayadan olup, padişah berati ile bir kısım vergilerden muaf tutulan muaf ve müsellemler reaya vardır.³ Muaf ve müsellemler raiyyet rüsumunu kısmen ödemekle yükümlü olan gruptur. Muaf ve müsellemlerin muafiyetleri devlet için belirli hizmetleri yerine getirmelerine bağlıdır.⁴

Bu makalenin amacı Osmanlı Devleti'nin verginin -bahsedilen- önemine rağmen vergi muafiyeti uygulamasının sebeplerini ortaya koymaya çalışmaktır. Osmanlı Devleti'nin vergi muafiyeti uygulamasına Osmanlı vergi düzeni hakkında yapılan çalışmalarda,⁵ kaza ve sancak yapısı, toplum yapısı⁶ ile ilgili çalışmalarda yer verilmiştir. Ancak vergi muafiyetini kaza ve sancak düzeyinde müstakil olarak ele alan az sayıda çalışma vardır.⁷

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin vergi muafiyeti uygulama sebepleri Vize sancağında yaşayan muaf ve müsellemler örneğiyle incelenmeye çalışılmıştır. Bu sebeple makalenin konusunu sancakta yaşayan muaf ve

³ Halaçoğlu, a.g.e., s., 100, 101, 113-114.

⁴ Halil İnalçık, Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi, Eren Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 52.

⁵ Bu çalışmalardan bazıları: Ziya Kazıcı, Osmanlı'da Vergi Sistemi, Bilge Yayınları, İstanbul 2005; Şinasi Altundağ, "Osmanlı İmparatorluğunun Vergi Sistemi Hakkında Kısa Bir Araştırma", DTCF Dergisi, Cilt, V/2, Ankara, 1947.; Ömer Lütfi Barkan, 15. ve 16. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonominin Hukukî ve Mali Esasları, Kanunlar, Cilt I, İstanbul, 1943.; Yavuz Ercan, "Osmanlı İmparatorluğunda Gayrimüslimlerin Ödedikleri Vergiler ve Bu Vergilerin Doğurduğu Sosyal Sonuçlar", Belleten, Cilt, I, V. Sayı 213, Ankara, 1991.; Neşet Çağatay, "Osmanlı Devleti'nde Reayadan Alınan Vergi Ve Resimler", DTCF Dergisi, 1/5, Ankara, 1947; İnalçık, Halil, "Raiyyet Rüsümü", Belleten, Cilt. 23, Sayı 92, Ankara, 1959.

⁶ Bu çalışmalardan bazıları: Üçler Bulduk, XVI. Asırda Karahisar-ı Sahib (Afyonkarahisar) Sancağı, TTK, Ankara 2013. Cahit Telci, "Cemaat-i Tahtacıyan": Aydın Sancağı'nda Vergiden Muaf Tahtacı Topluluğu (XV-XIX. Yüzyıllar), Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi / 2016 / 13; Sadık Müfit Bilge, "Bir Toplumsal Sınıf İmtiyazı Olarak Osmanlı Devleti'nde Vergi Muafiyeti", Düşünen Siyaset, 2014, S.28; Çetin Varlık, XVI. Yüzyılda Kütahya Sancağı'nda Yerleşme ve Vergi Nüfusu, Belleten, 52/202, 1988.

⁷ Bu çalışmalardan bazıları: Ayhan Afşin Ünal, 16. Yüzyılda Midilli Sancağı'nda Ayrıcalıklı Hizmet Sınıfı Olarak Muaf ve Müsellem Reaya, Journal of Universal History Studies , 3 (Prof. Dr. Mustafa Keskin Special Issue); A. Gökçe, Özcan, "Osmanlı Devleti'nde Vergi Muafiyeti ve Toplum Yapısı: Vidin Sancağı'nda Muaf ve Müsellem", Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2022, 12/4 ve "XVI. Yüzyılda Bana Kazasında Vergi Muafiyeti Uygulaması", Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 2021, 8/4.

müsellemler, bu kişilere muafiyet verilmesine sebep olan hizmetler ve bu kişilerin ödemekten muaf oldukları vergiler oluşturmaktadır. Bu çalışmada vergi muafiyetinin sancak düzeyinde çalışılmasının sebebi coğrafi ve stratejik konumun muafiyete etkisini ve sancak halkının devlet için yaptıkları hizmetleri, bu hizmetlerin devlet için önemini ortaya koymaktır.

Bu makalede konu bütünlüğünü sağlamak için sırasıyla kullanılan kaynaklar, Osmanlı vergi düzeni, Vize sancağının idari ve coğrafi yapısı, dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik durumu hakkında bilgi verilecektir. Buna göre makalede kaynak olarak H. 29 Zilhicce 976/ M. 14 Haziran 1569 tarihli ve TKGM. TADB. TTd.165 numaralı Vize mufassal tahrir defteri ve mühimme defterleri kullanılmıştır. Bu kaynaklardan tahrir defterlerinde nüfus ve vergi sayımlarının sonuçları yer alırdı.⁸ Makalenin diğer kaynağı olan mühimme defterleri divan-ı hümayunda devletin merkez ve taşra teşkilâtı, devletin imar, iskân ve iktisat siyaseti, iç siyaset, dış siyaset ve askerî alanlarda alınan kararların yazıldığı kaynaklardır.⁹

Makalede incelenen Vize sancağı idari olarak 1530 tarihli icmal muhasebe defterine göre Vize, Pınarhisar, Kırkkilise, Hayrabolu, Babaeskisi, Bergos, Çorlu, Silivri ve Hasha-i İstanbul kazaları ile Hatunili nahiyesinden oluşmaktadır.1568 tarihli icmal defterine göre ise bu kazalara Hasköy kazası eklenmişti.¹⁰ Bu çalışmanın ana kaynağı olan 14 Haziran 1569 tarihli Vize sancağı mufassal tahrir defterine göre sancakta Vize, Kırkkilise, Hasköy Mahmudpaşa, Babaeskisi, Hayrabolu, Çorlu, Silivri, Hasha-ı İstanbul, Pınarhisar, Bergos ve Hatunili kazaları vardı.¹¹

Rumeli beylerbeyliğinin en önemli sancaklarından biri olan Vize, başkent İstanbul'a coğrafi yakınlığı sebebiyle önemli bir stratejik konuma sahiptir. Aynı zamanda Vize sancağı Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya olan askerî harekâtının ilk stratejik hattı üzerinde¹² olduğundan XVI. yüzyılın ikinci

⁸ Mehmet Öz, "Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarih Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler", Vakıflar Dergisi, 22, (1991), s. 430-431

⁹ Mübahat Küçüköğlü, "Mühimme Defteri", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 31, Ankara 2006, s. 519,521.

¹⁰ 370 Numaralı Muhâsebe- Vilâyet-i Rûm-İli Defteri (937 / 1530) I, haz. Ahmet Özkılınç vd., T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 2001, s.5.

¹¹ TKGM. TADB.TTd.165.

¹² Mehtap, Özdeğer, "Vize Kazası Vakıfları -XVI. Yüzyıl Arşiv Kaynaklarına Göre-" Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, sayı XX/1, 2007, ss.165, 168-169.

yarısında Osmanlı Devleti'nin Habsburglar ile yaptığı mücadelelerden olumsuz etkilenmiştir.¹³

Osmanlı Devleti'nde Vergi Düzeni ve Vergi Muafiyeti

Osmanlı Devleti'nde şeri vergiler, örfi vergiler ve avarız-ı divaniye olmak üzere üç tür vergi vardır. Bunlardan şeri vergiler İslam devletinde dinin alınmasını emrettiği vergilerdir. Osmanlı Devleti'nde bu vergilerden sadece cizye devlet hazinesine alınır, diğer şeri vergiler sipahi veya dirlik sahiplerine tahsis edilirdi.¹⁴ Şeri vergiler zekât, öşür, haraç ve cizye olmak üzere dört esastır.¹⁵

Örfi vergiler şeriatın emri dışında dünyevi otorite aracılığı ile yani sultanî fermanlarla konulan yükümlülüklerdir. Örfi vergiler doğrudan sipahiye ödenirdi. Örfi vergiler devamlı gelir kaynağını oluşturan olağan vergilerdir. Bu yüzden her sancağa ait kanunnâmede miktar ve cinsleri akçe olarak belirtilmiştir.¹⁶ Halil İnalçık'a göre belli başlı örfi vergiler râiyyet rüsûmünden oluşmaktaydı. Raiyyet rüsümü ise çift resmi ve bağlantılarıdır.¹⁷

Devlet bu olağan vergilerin yanı sıra avâriz-ı divaniye ya da avarız adıyla olağanüstü vergiler toplamıştır. Devlet doğrudan topladığı bu vergileri ilk zamanlarda savaş dönemlerinde toplamıştır. Ancak XVI. yüzyılın ikinci yarısında merkezi hazine ordu ve savaşların yükünü karşılamakta zorlanmaya başlamış ve avarız nakit olarak ve daha sık toplanmaya başlanmış ve olağanüstü niteliğini yitirmiştir.¹⁸ Avarız türü vergiler aynı olarak alınan, hizmet olarak alınan ve bedel olarak alınan vergiler olarak üç gruptur.¹⁹

¹³ Metin Kunt, "Siyasal Tarih 1300-1600", Türkiye Tarihi 2 Osmanlı Devleti 1300-1600, (Sina Akşin yayın yönetmeni), Cem Yayınları, İstanbul 2009, s.24.

¹⁴ İlber Ortaylı, Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi, Cedid Neşriyat, Ankara 2010, s.134.

¹⁵ Abdurrahman Vefik Sayın, Tekâlif Kavaidi, Maliye Bakanlığı, Ankara 1999, s.7; Süleyman Sudi, Defter-i Muktesid, (haz.) Mehmet Ali Ünal, Fakülte Kitabevi, Isparta 2008, s. 21.

¹⁶ Ortaylı, a.g.e., s. 136-137.

¹⁷ İnalçık, Osmanlı İmparatorluğu Toplum, s.36-57.

¹⁸ Şevket Pamuk, Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 46-47.

¹⁹ Levent Küçük, Osmanlı Vergi Hukukunda Avâriz Kavramı ve Avârizin İdaredeki Rolü, Ankara Üniversitesi Tarih (Yeniçağ Tarihi) Anabilim Dalı, (yayınlanmamış doktora tezi), Ankara 2007, s.40-4157,79,80.), (Aynı olarak tahsil edilen başlıca avâriz ordunun ihtiyacı için alınan zahire teminidir. Zahire nüzul, sürsat ve işira zahiresi olarak alınır. Devletin hizmet olarak

Osmanlı Devleti'nin uyguladığı muafiyet usulü şu şekildeydi: “Devlet, evvelâ avârizdan, sonra raiyyet rüsûmundan ve nihayet şerî vergilerden muafiyet bağışlardı. Şer’î vergilerden muafiyet fevkalâde hallerde nadiren yapılırdı. Sipahi hakkı sayılan ve hemen hemen daima timara tahsis edilen raiyyet-rüsûmundan muafiyete, umumiyetle eşkinci yazılan, yani fiili askerî bir hizmet yüklenen reâyâ mazhar olabildi. Umumiyetle tatbik olunan en basit muafiyet şekli, avâriz-i divâniyeden muafiyetti. Rüsûm-ı raiyyetten muaf olanlar, avârizdan da muaf olurlardı. Şer’î vergilerden muaf olanlar, tabii olarak rüsûm-i raiyyetten ve avârizdan muaf tutulurlardı. Bütün bu muafiyetler, ancak din ve devlet için birtakım hizmetler karşılığı bağışlanmış sayılırdı. 16. asırda devlet, bir hizmet karşılığı muafiyet gören reâyâyâ eskiden bağışlanmış a’sâr ve rüsûm-ı raiyyet muafiyetlerini kaldırmağa ve yalnız avâriz muafiyeti tanımağa başlamıştır.”²⁰

1.Vize Sancağında Muaf ve Müsellemler

Osmanlı Devleti, Vize sancağında muaf ve müsellemler grubu olarak saraya hizmet edenlere, geri hizmet yapanlara, konum ve güvenlik ile ilgili hizmetleri yerine getirenlere, ulaşım hizmetini yapanlara, üretim yapanlara, dinî hizmet yapanlara ve dinî statüye sahip olanlara, yaşadıkları yerin statüsüne göre has ve vakıf reayası olanlara, bedeni sağlık ve maddi durumu sebebiyle vergi veremeyecek durumda olanlara vergi muafiyeti tanımıştır.

1.1.Saray Hizmetleri Sebebiyle Muaf Olanlar

1.1.1. Avcı Kuşu Yetiştirenler

Osmanlı döneminde avcılığa önem verilmiş, padişahlar için düzenlenen av partileri dinlenme ve eğlenmenin yanında savaşa hazırlık, halkla iletişim kurma ve teftiş için yapılmıştır. Osmanlılarda avcı kuşlarıyla ilgili kurumlardan bazısı merkezde, bazısı taşrada idi. Örneğin çakırcıbaşının idaresi altındaki çakırcılar, şahincıbaşının idaresindeki şahinciler ve

aldığı vergiler arasında orduculuk (aşçılar, berberler, attarlar, bakkallar, başçılar, bez dokuyucular, çizmeciler, çuhacılar, eskiciler, fırıncılar, hallaçlar, kalaycılar, kazancılar, kılıççılar, kunduracılar, mumcular, nalbantlar, okçular, postacılar, saraçlar, semerciler, terziler vs.), kürekçilik, beldarlık, gemi hizmetlileri, köprücülük, suyolculuk, sayyadlık, derbendçilik, tuzculuk, çeltikçilik ve menzencilik de vardı. (Küçük, Osmanlı Vergi Hukukunda Avâriz s.40-4157,79,80.) Nakdi avâriz vergileri avâriz akçesi, sekban, cerahor, azeb, kürekçi, orducu gibi sefer için tutulan ücretli askerlere ödenmek üzere toplanan paralar; sefer zamanı geçecek ordunun konaklama, iâşe ve ibate masraflarının o yerin halkı tarafından karşılanması demek olan imdad-ı seferiyedir. (Ortaylı, a.g.e., s. 58, 140-141.)

²⁰ İnalçık, Osmanlı İmparatorluğu Toplum, s. 52.

atmacacıbaşının idaresi altındaki atmacacılar merkezde bulunurlardı ve bunlara devlet tarafından ulufe verilirdi.²¹

Taşradaki avcı kuşu yetiştiricileri tımarlı olup hizmetlerine karşılık bazı vergilerden muaf tutulmuştur. Halktan doğancı alınmamış, doğancılık genellikle babadan oğula geçmiştir. Bu görevlilerin hizmet veya muafiyet beratları her cülusta yenilenmiştir. Avcıların avarız türü ve örfi vergilerden muafiyetleri hizmetlerini yerine getirdikleri sürece geçerli olmuştur. Taşrada görevli avcıların her yıl saraya göndermeleri gereken kuşları gönderemedikleri zaman muafiyetlerinin devamı ve tımarlarının ellerinde kalması için mereddebaha (mürdebaha) denilen bir vergiyi ödemesi gerekmektedir. Avcılar kendilerinden kuş talep edilmediği dönemlerde de doğan-baha adında bir vergi öderlerdi. Avcılar Müslüman ya da zımmi halktan olabilirdi.²²

1.1.1.1. Doğancılar

Doğan avcılıkta alıcı kuş olarak kullanılan yırtıcı bir kuştur. Doğanları yetiştiren ve onunla avlanan doğancılar bâzdâr da denilmiştir.²³ Vize nefsinde Hasan Beğ mahallesinde 1 bazdar,²⁴ Vize kazasında 2,²⁵ Hacı İlyas mahallesi Akçakoyunlu cemaatinde 1²⁶ ve Hacı İlyas mahallesinde 1²⁷ doğancı vardır. Vize kazasında doğancı olan mahalle ve köyler vardır. Buna göre Müsellemler Aksulu Mahallesi doğancı olup mahallede toplam 2'si yağcı olmak üzere toplam 12 nefer vardır.²⁸ Musabeyli köyü de doğancı köyü olup köyde 1'i ellici olmak üzere toplam 17 nefer vardır.²⁹

Hasköy kazasında Beyobası köyünde 1 bazdar vardır.³⁰ Hasköy kazasında doğancı olan köyler vardır. Buna göre Hasköy kazasında Kastamonu köyü doğancı olup köy 3'ü yağcı ve 1'i serasker-i müselleman olmak üzere

²¹ Ahmet Işık, "Avcı", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 4, İstanbul 1991, s. 113-114.

²² Işık, a.g.e., s. 113.

²³ Abdülkadir Özcan, "'Doğancı'", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 9, İstanbul 1994, s.487-488.

²⁴TKGM. TADB. TTd.165, poz 7.

²⁵ TKGM. TADB. TTd.165, s. 1.

²⁶ TKGM. TADB.TTd.165, s. 27.

²⁷ TKGM. TADB.TTd.165, s. 27.

²⁸ TKGM. TADB.TTd.165, s. 8.

²⁹ TKGM. TADB.TTd.165, s.21b.

³⁰ TKGM. TADB.TTd.165, s.55a.

toplam 21 neferdir.³¹ Okçuobası köyü de doğancı olup 1'i müsellemler 19 neferdir.³²

Babaeskisi kazasında Sofu Halil köyünde 10 nefer doğancı;³³ Çorlu kazasında Aydın köyünde 1,³⁴ Bayatlı köyünde 2³⁵ ve Kovanlıca mezrasında 1³⁶ doğancı; Silivri kazasında Fahrüddin köyünde 1,³⁷ Karakızlı köyünde 2,³⁸ Büyük Kulfallı köyünde 3³⁹ ve Hapazlayan köyünde 2⁴⁰ doğancı vardır. Hatunili kazasında Dülgerli köyü doğancıdır. Köyün nüfusu 1'i yağcı ve 1'i eşkinci olmak üzere 10 neferdir.⁴¹ Pınarhisar kazasında Doğancı Davud köyü doğancı olup köy toplam 12'si yağcı ve 1'i celeb olmak üzere 24 neferdir.⁴² Kazada Avcılar köyünde 2 doğancı vardır.⁴³

24 Kasım 1585 tarihli bir mühimme hükmüne göre sancaktaki doğancıların muaf oldukları hizmetlerden biri de celebliklerdir.⁴⁴ Doğancıların muafiyetleri olmasına rağmen ihtiyaç halinde onlardan da vergi talep edilmiştir. Buna göre Bergos kadısına gönderilen hükümde Vize'de inşa edilen gemiler için Bergos kazasından istenen ağaç ve keresteyi kestirip göndermesi bildirilmiştir. Ayrıca kadının bu konuda doğancıların bir bahane ile işten kaçmalarına engel olması ve onlardan da ağaç ve kereste alması bildirilmiştir.⁴⁵

Silivri ve Çorlu kadılarının has ahır (ıstabl-ı amire) otluğu için istenen araba hakkında gönderilen 23 Mayıs 1568 tarihli mühimme hükmü doğancıların has ahır otluğu için istenen arabadan muaf olduklarını göstermektedir. Ayrıca hükme göre reayadan bazılarının doğancı ve küreci oldukları

³¹ TKGM. TADB.TTd.165, s. 53b.

³² TKGM. TADB.TTd.165, s.63a.

³³ TKGM. TADB.TTd.165, s.70b.

³⁴ TKGM. TADB.TTd.165, s.105a.

³⁵ TKGM. TADB.TTd.165, s. 107b.

³⁶ TKGM. TADB.TTd.165, s. 108b.

³⁷ TKGM. TADB.TTd.165, s. 110a.

³⁸ TKGM. TADB.TTd.165, s. 111a ve b.

³⁹ TKGM. TADB.TTd.165, s.110b.

⁴⁰ TKGM. TADB.TTd.165, s.112a.

⁴¹ TKGM. TADB.TTd.165, s.122.

⁴² TKGM. TADB.TTd.165, s. 125a-b.

⁴³ TKGM. TADB.TTd.165, s.131 ve TKGM. TADB.TTd.165, s.132.

⁴⁴ BOA, MD, nr. 60, s.84, hk.191.

⁴⁵ BOA, MD, 10, s.250, h.387. (H. 5 Ramazan 979/M. 21 Ocak 1572)

gerekçesiyle muaf olduklarını söylemeleri bazı zümrelerin muafiyetlerinin vergi vermek istemeyen halk tarafından kullanıldığını da göstermektedir.⁴⁶

1.1.1.2. Şahinciler

Şahinciler şahinlerin avlanması, kuşların yuvalarının tespiti, yavrularının takibi ve eğitilmesinden sorumluydu.⁴⁷ Hasköy kazasında Beyobası köyünde 1 şahinci vardı.⁴⁸

1.2. Has Ahıra (İstabl-ı Amire) Hizmet Edenler

Has Ahır, saray hayvanlarına ve bunların takımları ile ilgili işlere bakan, hayvan yetiştirme konusunda çeşitli teşkilatlarla ilgilenen kurumdur. Has ahır görevlileri, uzun süre devşirmelerden oluşan acemilerdir. Ayrıca saray dışında ya tımar sahibi ya da vergi muafiyeti ile has ahıra bağlı korucular, yund oğlanları, taylar ağası ve voynuklar gibi cemaatler de vardır.⁴⁹

1.1.2.1. Güreciler

Güreci has ahırda güre denilen bir yaşından üç yaşına kadar olan tayların bakımıyla ilgilenen seyistir.⁵⁰ Güreciler, yundları, tayları ve ahırları gözetmek, güreleri ıslah ve terbiye etmekle görevliyidiler. Güreciler, hizmetleri karşılığında örfi vergilerden muaf tutulmuşlardır.⁵¹

Vize kazasında Hacı Bedi mahallesinde 1 güreci-berat,⁵² Bergos nefsinde Cami-i Cedid mahallesinde 1,⁵³ Subaşı köyünde 1,⁵⁴ Mukdar köyünde 1,⁵⁵ Küçük Sevindikli köyünde 2⁵⁶ ve Köpekli köyünde 2;⁵⁷ Kırkkilise kazasında Yundalanı köyünde 1⁵⁸ ve Çayırılı köyü sınırında yaşayan

⁴⁶ BOA, MD 7, h. 1466 (H. 26 Zilkade 975/M. 23 Mayıs 1568)

⁴⁷ Ahmet Uzun ve Ozan Aras, "Mali Yönleriyle Osmanlı Devleti'nde Çakırcılık ve Şahincilik Teşkilatı", Liberal Düşünce Dergisi, Sayı 83, 2016, s. 100.

⁴⁸ TKGM. TADB.TTd.165, s. 55a.

⁴⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988, s. 488,490.

⁵⁰ Mithad Sertoğlu, Osmanlı Tarih Lûgatı, Enderun Kitabevi, İstanbul 986, s.127.

⁵¹ Sofyalı Ali Çavuş Kanûnnâmesi, (haz.) Midhat Sertoğlu, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1992, s.68.

⁵² TKGM. TADB.TTd.165, s.2.

⁵³ TKGM. TADB.TTd.165, s.30.

⁵⁴ TKGM. TADB.TTd.165, s.21 .

⁵⁵ TKGM. TADB.TTd.165, s.21 ve TKGM. TADB. TTd.165, s.22.

⁵⁶ TKGM. TADB.TTd.165, s.36.

⁵⁷ TKGM. TADB.TTd.165, s.36.

⁵⁸ TKGM. TADB.TTd.165, s.43a.

Karailyaslı Yörük cemaatinde 1;⁵⁹ Babaeskisi kazasında Dokuzöyük köyünde 1,⁶⁰ Doğancılı köyü sınırında yaşayan Yörük Doyunlar cemaatinde 1,⁶¹ Tabancalı köyünde 3,⁶² Sofuköy köyünde 2⁶³ ve Kızık Musa köyünde 1;⁶⁴ Silivri kazasında Eski Nusret köyünde 2;⁶⁵ Hatunili kazasında Kaynarca köyünde 1⁶⁶ ve Kaya Yörük Mezrasının Yörük olan halkında 2⁶⁷ güreci vardır. Pınarhisar kazasında Avcılar köyü yağcı-güreci idi. Köyde 2'si doğancı olmak üzere 33 nefer vardı.⁶⁸

1.1.2.2. Taycılar ve Taycı-ı Hasalar

Taycıların görevi has ahır için yetiştirilen tayların hizmeti ile ilgilenmektir. Taycılar başta Sultanönü, Eskişehir ve Karacahisar olmak üzere ülkenin çeşitli yerlerinde görev yapmışlardır. Taycılar hizmetleri karşılığında vergilerden muaf tutulmuştur.⁶⁹

Bergos kazasında Küçüksalı köyünde 4;⁷⁰ Hasköy kazasında Beyobası köyünde 4⁷¹ taycı, Köse Tahir köyünde 3 taycı-ı hasa ve 1 taycı⁷² ve Keyser köyünde 2 taycı-ı hasa ve 3 taycı⁷³ vardır. Babaeskisi kazasında yaşayan Kullfallı Yörük cemaatinde 1 taycı-ı hasa,⁷⁴ Ahmedli karyesi sınırında yaşayan Osman obası cemaatinde 3 taycı,⁷⁵ Akıncılı köyünde 7,

⁵⁹ TKGM. TADB.TTd.165, s.47.

⁶⁰ TKGM. TADB.TTd.165, s.72a.

⁶¹ TKGM. TADB.TTd.165, s.73a.

⁶² TKGM. TADB.TTd.165, s.74.

⁶³ TKGM. TADB.TTd.165, s.75.

⁶⁴ TKGM. TADB.TTd.165, poz 133.

⁶⁵ TKGM. TADB.TTd.165, s.111a.

⁶⁶ TKGM. TADB.TTd.165, s.123a.

⁶⁷ TKGM. TADB.TTd.165, s.118b.

⁶⁸ TKGM. TADB.TTd.165, s.131 ve TKGM. TADB.TTd.165, s.132.

⁶⁹ Sertoğlu, a.g.e, s.330.

⁷⁰ TKGM. TADB.TTd.165, s.39.

⁷¹ TKGM. TADB.TTd.165, s.55a.

⁷² TKGM. TADB.TTd.165, s.56.

⁷³ TKGM. TADB.TTd.165, s.64a.

⁷⁴ TKGM. TADB.TTd.165, s.69.

⁷⁵ TKGM. TADB. TTd.165, s. 69.

⁷⁶ Babaeskisi kazasında Sofuköy köyünde 1⁷⁷ taycı-ı hasa vardır. Kazada ayrıca 4 taycı-ı hasa daha vardır. ⁷⁸

1.1.2.3.Korucular

Korucuların görevi has ahıra ait koruları beklemek ve korumaktır. Bekçi de denilen korucular zamanı gelince buralardaki otları biçerek satarlar, birinci mirahur de her yıl otların bedelini Enderun Hazinesi'ne teslim ederdi. Korucuların bir kısmı maaşlı iken bir kısmı da hizmetleri karşılığında bazı vergilerden muaf tutulmuştur. ⁷⁹ Hasköy kazasında Arız köyünde 2 korucu-ı hasa ve 1 korucu vardır. ⁸⁰

1.1.2.4.Miri Otluk Hizmeti Yapanlar

Has ahır için gerekli otun temin edilmesinden otluk emini sorumludur. Bu ahırlardaki hayvanların ot ihtiyacı her yıl Hıdırellezden sonra çayırlardaki otların biçilmesi ve satın alınan otlarla karşılanmıştır. Otun biçilmesi için birçok amele ve tırpancı çalışmıştır. Miri çayırlardan elde edilen otların kış gelmeden transferine, belirli arabalarla çekluh ve kayıklara taşınarak has anbara (anbar-ı amire) götürülmesine önem verilmiştir. ⁸¹

Çorlu kazasının halkı eskiden beri has ahır için otluk ve saman çekmek ile yükümlü tutulmuştur. Ancak kaza halkından hassa kadırgalar için ağaç kesmeleri ve çekmeleri istenmiştir. Bunun üzerine kaza halkından Ahmed başkente gidip bu duruma itiraz etmiştir. Bu konuda verilen hüküm ile has ahıra otluk ve saman hizmeti yapanlardan kadırgalar için ağaç istenmemesi bildirilmiştir. ⁸² Yine Çorlu kazasında Öksüz, Müsellem ve Köprüceli köylerinin ahalişi miri otluk için araba vermek şartıyla örfi vergilerden muaf tutulmuştur. ⁸³

⁷⁶ TKGM. TADB. Ttd.165, poz 119.

⁷⁷ TKGM. TADB. Ttd.165, s.75.

⁷⁸ TKGM. TADB. Ttd.165, s.70a.

⁷⁹ Abdülkadir Özcan, "İstabl", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 19, İstanbul 1999, s. 205.

⁸⁰ TKGM. TADB. Ttd. 165, s.60b.

⁸¹ Zeynel Özlü, "İstabl-ı Amirede (Has Ahırda) Bulunan Hayvanlar ve Beslenmeleri Üzerine Bazı Notlar", Vakıflar Dergisi, Sayı 32, Ankara 2010, s.166.

⁸² BOA., MD. 6. HK.100, (tarih: H. 7 Cemaziyellevvel 972/M. 11 Aralık 1564.)

⁸³ BOA, MD, nr. 30, s.258, hk.602. (H. 28 03 985/M. 15 Haziran 1577)

1.2.Geri Hizmet Sebebiyle Muaf Olanlar

1.2.1. İstanbul Tersanesine (Tersâne-i Âmireye) Hizmet Edenler

İstanbul Tersanesi Osmanlı denizcilik faaliyetinin merkez üssüdür. Tersaneler gemilerin inşa ve techiz edildiği yerlerdir.⁸⁴ Vize kazasında Midye köyünün halkı İstanbul Tersanesi'ne hizmet etmek karşılığında diğer hizmetlerden muaf tutulmuştur. Ancak köy halkından varil tahtası istenmiş, halk muaf olduklarını söyleyerek bu isteğe itiraz etmiştir. Bunun üzerine Vize Kadısı'na gönderilen 31 Mart 1574 tarihli bir hükümde Midye köyü halkının İstanbul Tersanesi'ne hizmeti karşılığında diğer hizmetlerden muaf oldukları bildirilmiştir.⁸⁵ Vize kazasında Ortaköy ve Bıçak köyleri miri kadırğa kerestesi ve sair kereste teklif olduğunda hizmetlerini yerine getirmekte iken köylerden miri saman istenmiş, halk iki teklife güçlerinin olmadığını söyleyerek itiraz etmiştir. Vize kadısı bu durumu merkeze bildirdiğinde halk miri kereste hizmetinde iken bir hizmet daha teklif olunmasının sebebi sorulmuş, kadının da bu işte sorumluluğu olduğu belirtilmiş ve köylerin halkına miri keresteden başka bir hizmet yüklenmemesi bildirilmiştir.⁸⁶

1.2.2.Kürek Temin Edenler

Osmanlı donanmasında çekdiri türü gemileri yürütmek için kullanılan gönderlere kürek denilmekteydi. Donanmanın her sene sefere çıkması sonucu kürek ihtiyacı devamlı hale gelmişti. Kürekler genellikle kereste ve gürgen ağacı bulunan yerlerden ocaklık olarak temin edilmiş ya da Üsküdar, Gebze gibi yerlerden de ihtiyaç halinde istenmiştir.⁸⁷ Ayrıca kürek temini için muafiyet yolu da kullanılmıştır.

Vize kazasında Turuyla ve Odgar köyleri kürek hizmeti karşılığında muaf tutulmuştur. Turuyla köyü 60⁸⁸ ve Odgar köyü 170⁸⁹ neferdir. Turuyla ve Odgar köyleri her sene 400 âdet filuka küreği vermeleri karşılığında avarız türü vergiler ve örfi vergilerden muaf tutulmuşlardı.⁹⁰

Pınarhisar kazasında Mihaloğlu evkafından olan Yenice, Sazde ve Midye köylerinin halkı mavna küreğine mültezimdi. Ancak köyler mavna küreği

⁸⁴ İdris Bostan, Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003, s.147-150.

⁸⁵ BOA, MD, nr. 24, s. 135 hk.375.

⁸⁶ BOA, MD, 34, s. 199, h. 416. (H. 6 Rebiülahir 986/ M. 12 Haziran 1578).

⁸⁷ İdris Bostan, a.g.e., s.147-150.

⁸⁸ TKGM. TADB.TTd.165, s. 19 (yan sayfa okunamadığından nefer sayısı kesin değildir.)

⁸⁹ TKGM. TADB.TTd.165, s. 19- TKGM. TADB.TTd.165, s. 24

⁹⁰ BOA, MD, nr. 25, s. 147, hk.1537.

hizmetini yerine getirdikten sonra kendilerinden bin adet filuka küreği istenmiştir. Bu köylerin halkı başkente bir kişiyi göndererek durumu anlatmıştır. Bunun üzerine Pınarhisar kadısına gönderilen 16 Mart 1572 tarihli bir hükümle köylerin halkının bin adet mavna küreğine bedel olan filuka küreğini kestirip teslim etmeleri ve teslim ettiklerinde mavna küreği hizmeti karşılığında muaf oldukları usulle yine muaf tutulmaları bildirilmiştir.⁹¹

1.3. Konum ve Güvenlik Hizmeti Sebebiyle Muaf Olanlar

Vize sancağı İstanbul'dan Silistire'ye giden sağ kol üzerinde yer almaktadır.⁹² Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyılın ortalarından itibaren kargaşa ve karışıklıklar yaşanmıştır. Vize ve çevresi dağlık coğrafi konumundan dolayı eşkıyalık faaliyetleri için elverişli bir durumdadır. Eşkıyalar bölgenin şartları sayesinde takipten rahatlıkla kaçabilmekte ve izini kaybettirmektedir. Mühimme defterlerinden tespit ettiğimiz hükümlere göre Vize sancağında hırsızlık,⁹³ yol kesme, ev basma ve adam öldürme⁹⁴ gibi olaylar yaşanmaktaydı.

⁹¹BOA, MD, nr. 10, s. 144, hk.220.

⁹² Sema Altunan, "XVIII. Yüzyılda Silistre Eyaletinde Haberleşme Ağı Rumeli Sağ Kol Menziller", Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM, S. 18, 2005, s. 2, 3, 5. (Ayrıca Osmanlı Devleti'nde resmi haberleşmenin sağlanmasında kullanılan menziller XVI. yüzyılın sonlarına doğru gelişmiş ve haberleşme hizmetinin yanı sıra seferlerde askerlerin sevk edildiği, ekonomik faaliyetlerin olduğu merkezler haline gelerek önemli görevler üstlenmişlerdi. Osmanlı Devleti Rumeli'de menzilleri Sol Kol (Via Egnitia), Orta Kol (Via Militaris) ve Sağ Kol (Kırım-Karadeniz Ticaret Yolu) olarak üç ana yol üzerinde kurmuştu. Sağ kolun ticari önemi burada yer alan menzillerin ekonomik açıdan önemli işlevler yapmasına yol açmıştı. Altunan, a.g.m., s.2, 3, 5.)

⁹³ BOA, MD, no. 6, hk. 253: Vize beğine ve livâ-i mezbûre kâdîlarına hüküm ki: Livâ-i mezbûrun hırsuz u harâmîsi ve sâyir ehl-i fesâd ü şenâ'ati eksük olmayup tettebbu' olundukda ekseriyâ ırgad tâyifesinden olup kefilîsüz olmağla muttasıl vilâyete ve ebnâ-i sebîle zarar u husrân irişdürmekden hâli olmadukları ecilden taht-ı hükûmetinüzde olan ırgad tâyifesi yoklanup görölüp eger Dergâh-ı Mu'allâm kullarından ve eger yeniçeri vü zî'amâ vü erbâb-ı tîmâr ve re'âyâ tâyifesinden her kimde ise kefilîsüz ırgad kalmayup cümlesi kefillenmesin emridüp....

⁹⁴ BOA, MD, nr.3, hk. 1181: ... Baba-eskisi kazâsına tâbî' Dam-başı nâm karyeden Pîrî Paşa nâm kimesnenün gice ile evi basılıp bir oğlı ve bir kulu katl olunup ve nefsi Baba-eskisi'nden Hacı Hasan nâm kimesnenün dahı evi basılıp kendü katl ve espâbî gâret olunup ve niçe kimesnenün mezkûrda rehîn konmuş espâbî dahı bile alınup bu fesâdı idenler dağlarda olan kâfir karyeleridür diyü istîmâ' olunmağın..

1.3.1.Derbendçiler

Derbendler önemli geçit noktalarında yer almış, yolların ve geçitlerin emniyetini sağlamışlardır.⁹⁵ Derbendçiler derbendlerin ve bazı tehlikeli yerlerin mustahfizlarıdır. Derbendçiler iki bölüktür. Bunlardan bir bölümü tımarlıdır ve görevleri derbendleri ve tehlikeli yerleri korumak, gelen geçeni koruyup yardım etmektir. Asıl derbendçi olanlar muafiyetle görev yapanlardır. Muafiyetle görev yapan derbendçiler görevli oldukları tehlikeli yerlerde yaşarlar, görevleri gelen geçeni korumak, derbendlerinin sınırı içerisindeki taşlık yerleri temizlemek, geçilmesi zor olan yerleri tamir etmektir.⁹⁶

Arşiv kaynaklarında sancakta bulunan derbendçi köylerinin derbend yazılma sebepleri hakkında bilgiler vardır. Buna göre Vize kazasında yer alan ve deryaya yakın tehlikeli bir yerde olan Kösice köyünün halkı tehlikeli olan yerleri gözetmek ve korumak üzere derbendçi idiler.⁹⁷

Hasköy kazasında Üçkilise köyü'nün halkı firar etmiştir. Umumi yol (tarik-i amm) üzerinde olan köye gelip gizlenen haramiler buradan geçen yolcu, tavukçu ve esnafı soymuş, öldürmüş ve etraftaki mandıraları basmıştır. Bu sebeple Dereköy ve Sekbanıvaz köyleri de firar etmiştir. Derbendçiler 10 neferdir.⁹⁸ Yine Hasköy kazasında Kurdkayası ve Ahmedli köyleri derbenddir. Köylerin halkı gelen geçen yolculara yardım etmek ile yükümlü tutulmuştur. Kurdkayası köyü toplam 20, Ahmedli köyü 23 neferdir.⁹⁹

Silivri kazasında Bekirli köyünün halkı yolcuları korumak derbendçidir. Köy toplam 29 neferdir.¹⁰⁰ Hatunili kazasında Fakihderesi köyü derbenddir. Köy toplam 114 neferdir.¹⁰¹

Sancaktaki köylerin derbendçi olma prosedürü hakkında arşiv kaynaklarında bilgiler vardır. Buna göre Hasköy kazasındaki köylerin halkı mahallin boş kaldığından tehlikeli olduğunu belirtmiş, bu yüzden Üçkilise köyünün derbend olması gerektiğini söylemiştir. Mahmudpaşa Hasları kadısı bu durumu bir mektup ile arz etmiştir. Kadıya gönderilen 21 Eylül 1567 tarihli hükümde belirtilen yerlerin derbend olmasının gerekli

⁹⁵ Cengiz Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğunda Derbent Teşkilatı, Eren Yayıncılık, İstanbul 1990, s.9.

⁹⁶ Sofyalı Ali Çavuş, a.g.e., s. 73-75.

⁹⁷ BOA, MD, nr.26,s.186, hk.507.

⁹⁸ TKGM. TADB.TTd.165, s. 61a.

⁹⁹ TKGM. TADB.TTd.165, s. 64b. ve 65a.

¹⁰⁰ TKGM. TADB.TTd.165, s. 112a.

¹⁰¹ TKGM. TADB.TTd.165, s. 115a ve b.

olup olmadığını, derbend olması gerekirse kaç derbendçi gerektiğini bildirmesi söylenmiştir.¹⁰²

Silivri kazasında Yeniköy mezarısı Devletlü Kavaf (?) adıyla bilinen tehlikeli bir yolun üzerinde olduğundan Haslar kadısı İstanbul'a mektup göndermiştir. Kadı mekubunda Yeniköy'de sair derbendler gibi muaf olmak şartıyla bir derbend kurulur ve hariçten reâyâ gelip yerleşirse mezranın mamur olacağını bildirmiştir. Bunun üzerine kadiya gönderilen 2 Mart 1587 tarihli hükümde kimseye raiyyet yazılmayan (yazılısı ve nizalı olmayan) reâyâ sair derbendler gibi muaf olmak üzere bu mezraya yerleşmek isterlerse kimsenin onlara müdahale etmesine izin vermemesi, gelip yerleşenleri kimler olduğu ve kaç kişi olduklarını yazıp bildirmesi emredilmiştir.¹⁰³

Derbendçiler hizmetlerini yaptıkları müddetçe avarız türü vergiler ve örfi vergilerden muaf tutulmuştur.¹⁰⁴ Derbendçilerin tabi oldukları ve derbend âdeti denilen vergi düzenine göre derbendçilerden ziraat yapanlar öşür ve resimlerini; ziraat yapacak yeri olmayanlar ise belirli bir miktar akçeyi vergi olarak ödemekle yükümlü tutulmuştur. Hristiyan derbendçiler cizyenin yanı sıra derbend âdetine göre ispençe, öşür ve ağnam resmi de vermekle yükümlü tutulmuştur.¹⁰⁵

Sancakta Vize kazasında Kösice köyünün halkı¹⁰⁶ ve Silivri kazasında Bekirli köyünün halkı¹⁰⁷ örfi vergilerden muaf tutulmuşlardır. Kösice köyündeki derbendçilerin muafiyetinden bahsedilirken “sair derbendçiler gibi örfi vergilerden muaf oldukları belirtilmiştir.¹⁰⁸

Hasköy kazasında Üçkilise köyü 1569 tarihli tahrir defterine derbend, halkı ise avâriz türü vergiler ve örfi vergilerden muaf olarak derbendçi yazılmıştır. Derbendçiler yaptıkları ziraatin karşılığında öşürlerini tımar sahibine vermekle yükümlü tutulmuştur.¹⁰⁹ Hasköy kazasında Kurdkayası ve Ahmedli köylerinin halkı avâriz türü vergiler ve örfi vergilerden muaf tutulmuştur.¹¹⁰

¹⁰² BOA, MD, D. 7, HK.255, (tarih: H. 17 Rebiülevvel 975/M. 21 Eylül 1567.)

¹⁰³ BOA, MD, nr. 62, s.23, hk.62.

¹⁰⁴ Sofyalı Ali Çavuş, a.g.e., s. 73-75.

¹⁰⁵ Orhonlu, a.g.e., s. 51-53.

¹⁰⁶ BOA, MD, nr.26,s.186, hk.507.

¹⁰⁷ TKGM. TADB.TTd.165, s. 112a.

¹⁰⁸ BOA, MD, nr.26,s.186, hk.507.

¹⁰⁹ TKGM. TADB.TTd.165, s. 61a.

¹¹⁰ TKGM. TADB.TTd.165, s. 64b.-65a.

Derbendçilerden bazı zamanlarda kanuna aykırı olarak bazı vergiler istenmiştir. Buna göre Vize kazasında derbend olan Kösice köyünün halkına emre aykırı olarak vergi teklif edilmiş ve köy halkı İstanbul'a adam gönderip bu durumu bildirmiştir. Bunun üzerine Vize Kadısı'na gönderilen 1 Eylül 1574 tarihli hükümde köyün defterde derbendçi olarak yazıldığı belirtilerek köyün derbend olmasının gerekli olup olmadığını bildirmesi, kadının köyü görmesi, köy tehlikeli bir yerde olup derbend olması, gelen geçenin yararına olan bir yere köyü derbend kaydetmesi ve kaç haneyi derbendçi kaydettiğini bildirmesi emredilmiştir.¹¹¹

1.3.2.Yol Üzerinde Olan Yerleşim Yerlerinde Yaşayanlar

Bir yerleşim yerinin ulaşım ağı üzerinde, orduların geçtiği askerî güzergâh ve ticaret yolu üzerinde olması yerleşim yerinin değerini artıran hususlardır.¹¹² Ancak yolcuların, tüccarın ve ordunun bu mahallerde konaklaması köy ve kasaba halkının bu durumdan maddi açıdan olumsuz olarak etkilenmesine yol açmaktadır. Bu durumla karşılaşan halk bazen yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalmıştır. Halkın yaşadıkları sorunları iletmesi üzerine devlet bu mahallerde yaşayan halkın da isteğiyle, onların gördükleri zararların karşılığı olarak ya da yaşadığı yeri terk edenlerin (cela-yı vatan edenlerin) yerlerine dönmelerini sağlamak amacıyla halka bazı vergilerden muafiyet tanımıştır.¹¹³

Vize sancağında işlek bir yol üzerinde olmaları sebebiyle Kulballuca köyü,¹¹⁴ Pınarhisar kazasında Burgaz kasabası,¹¹⁵ Silivri¹¹⁶ ve Bergos¹¹⁷ kazalarının halkı sıkıntı yaşamıştır. Hatta Kulballuca köyünün halkı bu sebeple köylerini terk etmiş, köy boş (hâlî) kalmış, ehl-i fesat burada toplanmıştır. Bu sebeple köy halkının yerlerine geri götürülmeleri ve muaf olmaları için hüküm verilmiştir. Bergos kazası yol üzerinde olmasının yanı sıra konak mahalli idi.¹¹⁸

Yol üzerinde yaşayan halkın bir kısmı kendilerine bu sebeple muafiyet verilmesini istemiş ve bu istekleri kabul edilmiştir. Buna göre Pınarhisar

¹¹¹ BOA, MD, nr.26,s.186, hk.507.

¹¹² Zübeyde Güneş Yağcı, "Osmanlı Menzil Teşkilatı İçerisinde İzmit Menzili Ve Önemi", (basılmış bildiri), Kocaeli Belediyesi Karamürsel Alp Sempozyumu, 03-05 Nisan 2015, s.338.

¹¹³ BOA, MD, nr. 7,s. 849, hk.2325., BOA, MD, nr. 15,s.171, hk.1433.

¹¹⁴ BOA, MD, nr. 15, s.171, hk.1433.

¹¹⁵ BOA, MD, nr. 7, s. 849, hk.2325.

¹¹⁶ BOA, MD, nr. 21, s.120, hk.292.

¹¹⁷ BOA, MD, nr.22,s.97, hk.200.

¹¹⁸ BOA, MD, nr.22,s.97, hk.200.

kazasında Burgaz kasabasının ve Bergos kazasının halkı başkente kendi durumlarını bildirerek muafiyet verilmesini talep etmiş ve bu istekleri kabul edilmiştir. Buna göre Pınarhisar kazasında Burgaz kasabasının halkı bu sebeple başkente adam göndermiş, sıkıntılarını anlatmış, kendilerine bu sıkıntıları yüzünden nüzul, avâriz ve sair örfi vergilerden muafiyet verilmesini rica etmişler ve bu istekleri kabul edilmiştir.¹¹⁹ Silivri kazasının halkı ise hazine beklemek, kılavuz olmak, acemi oğlanı beslemek, avâriz vermek ve otluk çekmek hizmetlerini yerine getirdikten sonra kendilerinden kürekçi vermeleri talep olunursa suçularını kürekçi vermek şartıyla kürekçi hizmetinden muaf olmalarını rica etmiştir. Bu durumu bildiren Silivri kadısına gönderilen 23 Şubat 1573 tarihli hükümde yukarıda belirtilen şartlar karşılığında halka kürekçi hizmetinden muafiyet verildiği bildirilmiştir.¹²⁰ Vize Sancağı'nda Kulballuca köyünün halkının yerlerine geri götürülmeleri ve muaf olmaları için hüküm verilmiştir.¹²¹

Sancakta yol üzerinde olan bir yerleşim yerinde yaşamaları sebebiyle muaf olan halka genellikle örfi vergilerden muafiyet verilmiştir. Buna göre Burgaz kasabasının halkı Pınarhisar kadısına gönderilen 20 Ekim 1568 tarihli hükme göre nüzul, avâriz ve sair örfi vergiden,¹²² Vize Sancağı'nda Kulballuca köyünün halkı örfi vergiden¹²³ ve Bergos kazasının halkı tüm örfi vergilerden¹²⁴ muaf tutulmuştur. Sancakta Silivri kazasının halkı ise Silivri kadısına gönderilen 23 Şubat 1573 tarihli hükmüne göre kürekçi hizmetinden muaf tutulmuştur.¹²⁵

Sancakta muafiyet uygulaması ile ilgili bazı suistimaller yaşanmıştır. Bu suistimallerden bir kısmı halka muafiyetlerine aykırı olarak vergi teklif edilmesi şeklindedir. Buna göre Vize Sancağı'nda Kulballuca köyü örfi vergilerden muaf tutulmuştur. Ancak muafiyet hükmünde otluk, samanlık ve zahire konuları belirtilmediğinden halka bu konuda müdahale edilmiş ve halkın bir kısmı yerlerini tekrar terk etmiştir. Köy halkının bu durumu başkente bildirmeleri üzerine gönderilen 6 Kasım 1571 tarihli hükme göre köy halkına otluk, samanlık ve zahire hizmetinden de muafiyet tanınmıştır.¹²⁶

¹¹⁹ BOA, MD, nr. 7, s. 849, hk.2325.

¹²⁰ BOA, MD, nr. 21, s.120, hk.292.

¹²¹ BOA, MD, nr. 15, s.171, hk.1433.

¹²² BOA, MD, nr. 7, s. 849, hk.2325.

¹²³ BOA, MD, nr. 15, s.171, hk.1433.

¹²⁴ BOA, MD, nr.22,s.97, hk.200.

¹²⁵ BOA, MD, nr. 21, s.120, hk.292.

¹²⁶ BOA, MD, nr. 15, s.171, hk.1433.

Aynı tarihli bir diğer hükme göre Bergos nefsinde yaşayan halktan örfi vergilerden muaf olmalarına rağmen miri davarlar için saman istenmiştir. Bergos kadısı miri davarlar için saman istendiği ve bunun mümkün olmadığını, Vize Kazası'ndan Bergos'a ilhak olunan Çatalca'ya gönderilmesi ferman olunan saman Bergos'ta her sene ambara konulursa miri davar için saman temini konusunda sıkıntı çekilmeyeceğini bildirmiştir. Bunun üzerine Bergos kadısına gönderilen 28 Haziran 1573 tarihli hükümde Bergos'a ilhak olunan Çatalca köyünden irsali ferman olunan samanın Nefs-i Bergos'a gönderilip burada ambara getirtilmesi emredilmiştir.¹²⁷

Sancakta suistimalde bulunanlar sadece devlet görevlileri değildir, muaf ve müsellemlerin ayrıcalığından yararlanmak isteyen bazı kişiler de suistimalde bulunmuştur. Buna göre Bergos kazası halkının muafiyeti etraftan pir, sağır, sefere iktidarı olmayan eşkinci, yağcı, müsellemler ve ellici taifesinden bazı kimselerin kaza halkının muafiyetlerinden yararlanmak amacıyla Bergos'a gelerek yerleşmesine yol açmıştır. Bergos Kadısı'nın bu durumu bildirmesi üzerine kendisine gönderilen 28 Haziran 1573 tarihli hükümde kadının sonradan gelip köye yerleşenleri defterden çıkarması bildirilmiştir.¹²⁸

1.4.Ulaşım Hizmeti Sebebiyle Muaf Olanlar

1.4.1.Köprücüler

Köprücü genel olarak yapılan köprünün bakım ve muhafazası ile görevli olan kişidir. Bazen köprücü yerine meremetçi de denilmiştir. Osmanlı yol sisteminin işleminde köprücüler derbendçiler, kaldırımcılar ve gemiciler ile önemli bir yere sahiptir. Köprücüler buldukları yere göre Müslüman ya da Hıristiyan olabilirdi.¹²⁹

Sancakta –aynı zamanda miriliva hası olan- Hayrabolu nefsinin halkı köprülere hizmet etmek şartıyla avârız türü vergiler ve örfi vergilerden muaf tutulmuştur. Halk toplam 117 neferdir.¹³⁰ 24 Kasım 1585 tarihli bir mühimme hükmüne göre Vize, Kırkkilise, Hayrabolu, Pınarhisar, Hasköy kazalarında köprücülerin muaf olduğu vergilerden biri de celepliktir.¹³¹

¹²⁷ BOA, MD, nr.22,s.97, hk.200.

¹²⁸ BOA, MD, nr. 22, s.97, hk.199.

¹²⁹ Cengiz Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar, (derleyen Salih Özbaran), Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No 31, İzmir 84, s. 70-72.

¹³⁰ TKGM. TADB.TTd.165, s. 78a.

¹³¹ BOA, MD, nr. 60, s.84, hk.191. (Bu kazalarda yaşayan celeplerin hizmete köprücü olduklarını söyleyerek itiraz etmesi köprücülerin celeplikten muaf olduğunu göstermektedir.)

1.4.2.Yolculara Hizmet Edenler

Vize sancağının –daha önce de belirtildiği üzere- yol üzerinde ve dağ eteklerinde olması yolcuların yolculukları sırasında asayiş sorunları yaşamasına yol açmıştır. Bu sebeple sancakta yolcuların güvenli bir şekilde yolculuk yapmasını sağlamaları şartıyla bazı köylere vergi muafiyeti verilmiştir.

Kırkkilise kazasında tehlikeli bir yer olan Yeniköy köyünde¹³² ve Babaeski kazasının nefsinde yaşayan halka gelen geçen yolculara yardım etmek görevi verilmiştir. Yeniköy'de ve Babaeski nefsinde yaşayan halk bu görevleri karşılığında avâriz türü vergiler ve örfi vergilerden muaf tutulmuştur.¹³³

1.4.3.Menzil Bargiri (Beygiri) Besleyenler

Resmî haberleşmenin sağlanmasında önemli bir yere sahip olan menziller haberleşme dışında sefer sırasında askerlerin sevk edildiği ve ekonomik faaliyetlerin yapıldığı merkezlerdir. Vize sancağı –daha önce de belirtildiği üzere- Rumeli'de sağ kol üzerinde yer almıştır. Sancakta yer alan Vize menzili muayyen menzil olmayıp gerektiği durumlarda menzil hizmeti yapmış ve ihtiyaç ölçüsünde menzil beygiri beslemiştir. Sancakta yer alan Kırkkilise menzili ise Rumeli'nin sağ kol üzerindeki önemli menzillerinden biridir. Menzil defterlerinde sağ kol tarafındaki konak noktaları genellikle Kırkkilise Menzili ile başlatılmıştır.¹³⁴ Devlet habercilerinin süratle yol almalarını sağlamak için menzillerde menzil beygiri daima hazır bulundurulmuştur.¹³⁵

Sancakta menzil beygiri beslemek şartıyla muaf olan haneler Çorlu kazasında yaşamıştır. Bu haneler hizmetleri karşılığında avarızdan muaf tutulmuşlardır. Ancak bu haneler beygirleri kendileri beslememiş, başka kişilere besletmiştir. Bunun öğrenilmesi üzerine Çorlu Kadısı'na gönderilen hükümde muaf hanelerin yarar menzil beygirlerini kendilerinin beslemesini, başkalarına besletmemesini sağlaması bildirilmiştir. Beygir beslemek şartıyla muaf olan hane sayısı 45 olup bu haneler eskiden beri dört menzil beygiri vermekle yükümlü tutulmuştur. Muaf olan bu hanelerden kanuna aykırı olarak miri otlak için araba ihraç edilmesi

¹³² Köy toplam 28 neferdî.

¹³³ TKGM. TADB.TTd.165, s. 51a ve b. - TKGM. TADB.TTd.165, s. 66a.

¹³⁴ Sema Altunan, "XVIII. yy'da Silistre Eyaletinde Haberleşme Ağı: Rumeli Sağ Kol Menzilleri", Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM, Sayı 8, 2005, s. 2,5.

¹³⁵ Sertoğlu, a.g.e., s. 222.

istenmiş ancak muaf olan bu hanelerden araba istenmemesi bildirilmiştir.¹³⁶

1.5. Yerleşim Yerinin Statüsü Sebebiyle Muaf Olanlar

1.5.1. Havass Köylerinin Halkı

Timar Osmanlı Devleti'nin askerî-idari teşkilatlanmasının temel direği olmuştur. Ayrıca timar miri arazi sistemini işleyişinde, 1300-1600 yılları arasında tarımsal ekonominin yönetiminde ve köylü-çiftçilerin statü ve ödemeleri gereken verginin belirlenmesinde etkili olan ana faktördür. Timarlar işlevsel olarak temelde has, zeamet ve timar olmak üzere üç türdür. Haslar ise iki türdür. Birincisi havass-ı hümayun yani prensipte gelirleri padişaha ait olsa da aslında hazine içinde yer alan haslardır. Bu tür haslar en zengin ve güvenilir gelir kaynaklarıdır. Havass-ı vüzera hükümet üyeleri, vilayet yöneticileri, sancakbeyleri, beylerbeyiler için ayrılan haslardır. Haslar serbest timarlar olup belirli dokunulmazlıkları ihtiva etmişlerdir. Buna göre has sahibi para cezaları, evlilik vergisi ve kaçak kölelerin satışından elde edilen vergi gelirlerini başka otoritelerle paylaşmak zorunda değildir.¹³⁷

Havass-ı hümayun köylerinin vergi muafiyetleri vardır. Örneğin 29 Nisan 1577 tarihli bir mühimme hükmüne göre sancakta bulunan havass-ı hümayun köylerinin halkı Bender Kalesi'nin tamirine hizmet etmekten muaf tutulmuştur.¹³⁸

Tahrir defterine göre Kırkkilise kazasında Kovalık köyü has-ı hümayuna dâhildir. Köy 32 neferdir.¹³⁹ Babaeskisi kazasında Kadı köyü has-ı hümayuna dâhildir. Köy 26 neferdir.¹⁴⁰ Hayrabolu kazasında Aydın köyü¹⁴¹ ve Sofuaydın köyü¹⁴² has-ı hümayundur. Aydın köyü 34,¹⁴³

¹³⁶ BOA, MD, 28, s.258, hk.629. BOA, MD, 30, s.258, hk.602. (28 Rebiülevvel 985/M. 15 Haziran 1577) BOA, MD 34, S.310, h. 649. (H. 6 Rebiülahir 986/ M. 12 Haziran 1578).

¹³⁷ Timar Osmanlı Devleti'nin merkez vilayetlerinde bir süvari birliğini ve askerî-idari hiyerarşiyi desteklemek amacıyla yapılan ve miras yoluyla geçmeyen bir tahsisat idi. Halil İnalcık, "Timar", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 41, İstanbul 2012, s. 168-169, 171.

¹³⁸ BOA, MD, nr. 30, s.79, hk.187.

¹³⁹ TKGM. TADB.TTd.165, s. 49b.

¹⁴⁰ TKGM. TADB.TTd.165, s.74 (mükerrer).

¹⁴¹ TKGM. TADB.TTd.165, s. 83b. TKGM. TADB.TTd.165, s. 84a.

¹⁴² TKGM. TADB.TTd.165, s. 89b.

¹⁴³ TKGM. TADB.TTd.165, s. 83b ve TKGM. TADB.TTd.165, s. 84a.

Sofuaydın köyü 11¹⁴⁴ neferdir. Çorlu kazasında Karacahalil köyü¹⁴⁵ ve Sinanlı köyü¹⁴⁶ has-ı hümayuna dahildir. Karacahalil köyü 7,¹⁴⁷ Sinanlı köyü toplam 32 neferdir.¹⁴⁸ Silivri kazasında Eski Nusret karyesi yakınında olan Mehmed Paşa mezarı has-ı padişah olup toplam 11 neferdir.¹⁴⁹ Hasköy kazasında Hızır köy has-ı hümayundur. Köy halkı ziraatçi olup öşürlerini vermekle yükümlü tutulmuştur. Köy toplam 6 neferdir.¹⁵⁰ Hayrabolu nefsi mirli va hassıdır. Burada yaşayan halk toplam 117 neferdir.¹⁵¹

1.5.2. Vakıf Köylerinin Halkı

Vakıf bir kişinin menkul veya gayrimenkul mal veya mülkünün Allah'a yakın olmak amacıyla dinî veya sosyal bir amaç için tahsis etmesidir. Vakıflar kuruluş şekillerine göre menkul ve gayrimenkul olmak üzere iki çeşittir. Gayri menkul vakıflarından ilki cami, medrese, imaret ve kütüphane gibi halka bedelsiz hizmet veren müesseselerdir. Kamu yararına kurulan vakıfların hizmet vermesi için gelire ihtiyaç vardır. Bu sebeple vâkıf yani vakfî kuran kişi vakıf tesis ederken mülkü olan ev, dükkân, bağ, bahçe, hatta bazen bir köy veya köyler topluluğunu da vakfetmiştir.¹⁵²

Devlet mülkiyeti devlete ait olan toprakların tasarruf hakları ile bu topraklardan devletin alacağı vergi gelirlerini yaygın bir uygulama olarak vakıflara bağlamıştır. Devlet toprağın mülkiyetini değil, tasarruf hakları ve gelir kaynaklarını devretmiştir. Bu esasa dayanarak kurulan vakıflara vakf-ı irsâdî veya gayri sahih vakıflar denmiştir. Mülk arazinin hukuka uygun olarak vakfedilmesi için hükümdarın mülk olarak vermesi gerekmektedir. Mülkiyeti alan kişi bu işlem için kendisine verilen temlikname ile tasarruf hakları ve gelir kaynaklarını devraldığı topraklardan elde edecekleri gelir kaynaklarını vakıf kuruluşlarına tahsis ederek toplumun yararına kullanmıştır. Bu tür vakıfları genellikle saray

¹⁴⁴ TKGM. TADB.TTd.165, s. 89b.

¹⁴⁵ TKGM. TADB.TTd.165, s. 102b.

¹⁴⁶ TKGM. TADB.TTd.165, s. 103b.

¹⁴⁷ TKGM. TADB.TTd.165, s. 102b.

¹⁴⁸ TKGM. TADB.TTd.165, s. 103b.

¹⁴⁹ TKGM. TADB.TTd.165, s. 112b.

¹⁵⁰ TKGM. TADB.TTd.165, s. 65a.

¹⁵¹ TKGM. TADB.TTd.165, s. 78a.

¹⁵² Mübahat S. Kütükoğlu, Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel Ve İktisadi Yapısı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2020, s.60-61.

mensupları, sadrazamlar, Darüssaade ağaları ve yüksek dereceli devlet memurları kurmuştur.¹⁵³

Vize sancağı sultanlar, ümera ve ulema (üst düzey yöneticiler) ve halktan hayır sahipleri tarafından kurulan vakıflar sayesinde Müslüman Türk şehri haline gelmiştir. Vize sancağının – devletin diğer sancaklarında olduğu gibi- kültürel, sosyal ve ekonomik olarak gelişmesinde ve şehirleşmesinin tamamlanmasında vakıflar da etkili olmuştur.¹⁵⁴

Tahrir defterine göre Bergos kazasında Odunseki köyü Sultan Selim Vakfı'na ilhak edilmiştir. Köy 43 neferdir.¹⁵⁵ Hasköy kazasında Boyalık köyü Süleymanpaşa vakfidir. Köy halkı ispençe, adet-i ağnam gibi ve sair rüsumlarını miriye vermekle yükümlü olup toplam 20 neferdir.¹⁵⁶

Vakıf köylerinin vergi muafiyetleri vardır. Buna göre Vize sancağında yaşayan vakıf reayası 29 Nisan 1577 tarihli bir mühime hükmüne göre Bender Kalesi'nin tamirinden¹⁵⁷ ve 24 Kasım 1585 tarihli bir hükme göre celeplikten¹⁵⁸ muaftır.

III. Murad tarafından Vize kadısına gönderilen 1 Temmuz 1589 tarihli bir fermana göre kazada yer alan Hediye köyü Sultan Bayezid Han kervansarayının vakfidir. Köy halkı yol üzerinde ve tehlikeli bir yerde olan kervansarayı korumak için derbendçi yazılmıştır. Köy halkı bu hizmeti yerine getirmeleri şartıyla avâız türü vergiler ve örfi vergilerden muaf tutulmuştur. Ancak köy halkından muafiyetlerine aykırı olarak odun, saman ve akçe teklif olunmuştur. Köyden birkaç kişinin bu durumu bildirmesi üzerine Vize kadısına gönderilen hükümde Hediye köyü halkının kervansaray için vakıf olarak yazıldığı belirtilerek köy halkından avâız türü vergiler ve örfi vergilerin teklif edilmemesi bildirilmiştir.¹⁵⁹

¹⁵³ Özdeğer, a.g.m., s.178-179.

¹⁵⁴ Özdeğer, a.g.m., s.169-185.

¹⁵⁵ TKGM. TADB.TTd.165, s. 35b.

¹⁵⁶ TKGM. TADB.TTd.165, s. 64b.

¹⁵⁷ BOA, MD, nr. 30, s.79, hk.187.

¹⁵⁸ BOA, MD, nr. 60, s.84, hk.191.

¹⁵⁹ TS.MA. e., 722-15.

1.6. Beden ve Sağlık Durumu Sebebiyle Muaf Olanlar

Osmanlı Devleti âmâ,¹⁶⁰ pir-i fani,¹⁶¹ malül,¹⁶² marîz¹⁶³ ve divane¹⁶⁴ olmak gibi bedensel ve ruhsal durumlara bağlı olarak vergi muafiyeti tanımıştır. Tahrir defterine göre Vize kazasında Perver köyünde 1 âmâ¹⁶⁵ ve 1 malül;¹⁶⁶ Bergos kazasında Fenerşamlı köyünde 1 âmâ;¹⁶⁷ Hasköy kazasında derbend olan Kurdkayasında 1¹⁶⁸ ve Naib Yusuf köyünde 1¹⁶⁹ âmâ vardır. Kazada Karaca Orhan köyünde 1 pirifani- âmâ,¹⁷⁰ Edikli köyünde 1 pirifani ve 1 pirifanişed,¹⁷¹ Budaklı köyünde 1 pirifani-malül,¹⁷² Keyser köyünde 1¹⁷³ ve aynı zamanda derbend olan Ahmedli köyünde 1¹⁷⁴ pirifani ve 1 divane;¹⁷⁵ Kırkkilise kazasında Karasınanlı mezrasında 1 pirifani- âmâ,¹⁷⁶ Darıncı mezrasında 1¹⁷⁷ ve Küçükçayırılı köyünde 1¹⁷⁸ piri fani, Tatar köyünde 1 mariz-malül¹⁷⁹ vardı. Babaeskisi kazasında Balkar ve Saltuk mahallesinde 1,¹⁸⁰ Karahalil köyünde 1¹⁸¹ ve Kadı köyünde 2¹⁸²

¹⁶⁰ Kör, bkz. Ferit Devellioğlu, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1999, s. 30.

¹⁶¹ pek yaşlı ve zayıf adam, Devellioğlu, a.g.e., s.1013.

¹⁶² Sakat, Devellioğlu, a.g.e., s.667.

¹⁶³ Hastalıklı, Devellioğlu, a.g.e., s. 581

¹⁶⁴ Deli, Devellioğlu, a.g.e., s. 189.

¹⁶⁵ TKGM. TADB.TTd.165, s. 11.

¹⁶⁶ TKGM. TADB.TTd.165, s. 2.

¹⁶⁷ TKGM. TADB.TTd.165, s. 39.

¹⁶⁸ TKGM. TADB.TTd.165, s. 64b.

¹⁶⁹ TKGM. TADB.TTd.165, s. 56a.

¹⁷⁰ TKGM. TADB.TTd.165, s. 56a.

¹⁷¹ TKGM. TADB.TTd.165, s. 59a.

¹⁷² TKGM. TADB.TTd.165, s. 59b.

¹⁷³ TKGM. TADB.TTd.165, s. 64a.

¹⁷⁴ TKGM. TADB.TTd.165, s. 65a.

¹⁷⁵ TKGM. TADB.TTd.165, s. 65a.

¹⁷⁶ TKGM. TADB.TTd.165, s. 44b.

¹⁷⁷ TKGM. TADB.TTd.165, s. 47/ TKGM. TADB.TTd.165, s. 48.

¹⁷⁸ TKGM. TADB.TTd.165, s. 46.

¹⁷⁹ TKGM. TADB.TTd.165, s. 49.

¹⁸⁰ TKGM. TADB.TTd.165, s. 67a.

¹⁸¹ TKGM. TADB.TTd.165, s. 73

¹⁸² TKGM. TADB.TTd.165, s. 74. (mükerrer).

pirifani vardır. Kazada Akıncılı köyünde 1¹⁸³ ve Doğancı köyünde 1¹⁸⁴ malül-mariz ve Cehuli köyünde 1 malül¹⁸⁵ vardır.

Hayrabolu kazasında Pirinçi mahallesinde 2 pirifani,¹⁸⁶ Köse Mehmed mahallesinde 1 pirifani-malül,¹⁸⁷ Zekeriya mahallesinde 1 pirifani-mariz,¹⁸⁸ Hacıhızır mahallesinde 1 pirifani,¹⁸⁹ Sarıyar köyünde 2 pirifani¹⁹⁰ ve 1 pirifani-malül,¹⁹¹ Akköy köyünde 1 pirifani-malül,¹⁹² Köse Rum Beğ köyünde 1 pirifani¹⁹³ ve Ahi Hisarbeyiköyü sınırında yaşayan yörük cemaatinde 1 pirifani¹⁹⁴ vardır. Kazada Bayramşalı köyünde 1 malül¹⁹⁵ ve Tatar köyünde 1 malül-pirifani,¹⁹⁶ Çorlu kazasında Çengerfaraşı köyünde 1,¹⁹⁷ Hosunlu köyünde 1,¹⁹⁸ Tataroğlu köyünde 1¹⁹⁹ ve Sinanlı (?) köyünde 1²⁰⁰ pirifâni, Aydın köyünde 1 mariz,²⁰¹ Tatar İbrahim köyünde 1 divane (?) -pirifani²⁰² vardır.

1.7.Maddi Durumu Sebebiyle Muaf Olanlar

Devlet fakir yani yoksul ve parasız olanlara muafiyet tanımıştır.²⁰³ Örneğin Silivri ve Çorlu kadılarına gönderilen 22 Mayıs 1568 tarihli hükümde istabl-ı amire için istenen arabaların fakirlerden istenmemesi

¹⁸³ TKGM. TADB.TTd.165, s. 70a.

¹⁸⁴ TKGM. TADB.TTd.165, s. 73

¹⁸⁵ TKGM. TADB.TTd.165, s. 71b.

¹⁸⁶ TKGM. TADB.TTd.165, s. 80a.

¹⁸⁷ TKGM. TADB.TTd.165, s. 80a ve b.

¹⁸⁸ TKGM. TADB.TTd.165, s. 82a.

¹⁸⁹ TKGM. TADB.TTd.165, s. 82b.

¹⁹⁰ TKGM. TADB.TTd.165, s. 86b.

¹⁹¹ TKGM. TADB.TTd.165, s. 87a.

¹⁹² TKGM. TADB.TTd.165, s. 92a.

¹⁹³ TKGM. TADB.TTd.165, s. 93b.

¹⁹⁴ TKGM. TADB.TTd.165, s. 89a.

¹⁹⁵ TKGM. TADB.TTd.165, s. 86b.

¹⁹⁶ TKGM. TADB.TTd.165, s. 88 a ve b.

¹⁹⁷ TKGM. TADB.TTd.165, s. 101b.

¹⁹⁸ TKGM. TADB.TTd.165, s. 102b.

¹⁹⁹ TKGM. TADB.TTd.165, s. 108a.

²⁰⁰ TKGM. TADB.TTd.165, s. 103b.

²⁰¹ TKGM. TADB.TTd.165, s. 105b.

²⁰² TKGM. TADB.TTd.165, s. 104b.

²⁰³ Devellioğlu, a.g.e., s. 248.

bildirilmiştir.²⁰⁴ Tahrir defterine göre Vize kazasında 1 fakir (fakirülhal) vardı.²⁰⁵

1.8. Üretim Hizmeti Sebebiyle Muaf Olanlar

1.8.1. Yağcılar

Osmanlı yemek kültürünün ana maddesi hayvansal yağdır. Yemeklik yağ olarak genellikle sadeyağ (revgan-ı sade) kullanılmıştır. Sadeyağın öne çıkmasında halkın kaliteli sadeyağ üretimine sahip olması, sadeyağın uzun süre bozulmadan durabilmesi etkili olmuştur. Devlet halk ve sarayın tüketimi için sadeyağın piyasaya yetecek kadar üretilmesine önem vermiştir. Devlet bu sebeple reyanın bir kısmını belirli vergiler karşılığında yağ üretimine yönlendirmiştir. Bu kişiler ayrı bir yükümlülüğe sahiptir ve yağcı reyası olarak adlandırılmıştır.²⁰⁶

Tahrir defterine göre Vize kazasında Bazarlı köyünde 1,²⁰⁷ Küçük Kadılar köyünde 2,²⁰⁸ Karaosmanlı mahallesinde 1,²⁰⁹ Müsellem Aksulu (?) mahallesinde 2,²¹⁰ ve Dokurcunlu köyünde 2,²¹¹ Bergos kazasında Subaşı köyünde 1,²¹² ve Delibedir köyünde 8,²¹³ Kırkkilise'de 2,²¹⁴ kazada yer alan Beyiller köyünde 2,²¹⁵ Yundalanı köyünde 1,²¹⁶ Şeker Hasan köyünde 3,²¹⁷ Kadıköy köyünde 1,²¹⁸ Çayırılı köyü sınırında yaşayan İsmetli Yörük cemaatinde 1,²¹⁹ ve Tatar köyünde 1;²²⁰ Hasköy kazasında Kastamonu

²⁰⁴ BOA, MD 4, h.1463, (H.25 Zilkade 975/M. 22 Mayıs 1568).

²⁰⁵ TKGM. TADB.TTd.165, s. 2.

²⁰⁶ Ahmet Köç, "XVI. Yüzyıl Sonlarında Sultan II. Murad Vakfı'nın Rumeli'deki Yağcı Reyası", Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, sayı 29, 2018, s.42.

²⁰⁷ TKGM. TADB.TTd.165, s. 5.

²⁰⁸ TKGM. TADB.TTd.165, s. 7.

²⁰⁹ TKGM. TADB.TTd.165, s. 7.

²¹⁰ TKGM. TADB.TTd.165, s. 8.

²¹¹ TKGM. TADB.TTd.165, s. 14.

²¹² TKGM. TADB.TTd.165, s. 21.

²¹³ TKGM. TADB.TTd.165, s. 38.

²¹⁴ TKGM. TADB.TTd.165, poz 73.

²¹⁵ TKGM. TADB.TTd.165, s. 43a.

²¹⁶ TKGM. TADB.TTd.165, s. 43a.

²¹⁷ TKGM. TADB.TTd.165, s. 44.

²¹⁸ TKGM. TADB.TTd.165, s. 45a.

²¹⁹ TKGM. TADB.TTd.165, s. 46b.

²²⁰ TKGM. TADB.TTd.165, s. 49.

köyünde 2,²²¹ Hanehoş köyünde 4,²²² Karaca Orhan köyünde 1,²²³ Saruca köyünde 1,²²⁴ Cami köyünde 2,²²⁵ Edikli köyünde 1,²²⁶ Karamiş köyünde 2,²²⁷ İlimin (?) köyünde 1,²²⁸ Kurdkayasında 3²²⁹ ve Ahmedli köyünde 1²³⁰ yağcı vardır.

Babaeskisi kazasında Dinktuzu mahallesinde 2,²³¹ Cami mahallesinde 5,²³² Hatib mahallesinde 1,²³³ Hacı Üveys mahallesinde 14,²³⁴ Akıncılı köyünde 2,²³⁵ Sofuhalil köyünde 4,²³⁶ Karahalil köyünde 1,²³⁷ Doğancılı köyü sınırında yaşayan Yörük Doyunlar cemaatinde 6,²³⁸ Keçili köyünde 2,²³⁹ Tabancalı köyünde 4,²⁴⁰ Kızık Musa köyünde 3,²⁴¹ Tülüce köyünde 2²⁴² ve Yörük cemaatinde 5,²⁴³ Hayrabolu kazasında İmameddin köyünde 8,²⁴⁴ Hacı Halil mezarı Yörüklerinde 4,²⁴⁵ Bayramşalı köyünde 3,²⁴⁶ Sarıyar

²²¹ TKGM. TADB.TTd.165, s. 53b.

²²² TKGM. TADB.TTd.165, s. 54b.

²²³ TKGM. TADB.TTd.165, s. 56.

²²⁴ TKGM. TADB.TTd.165, s. 58a.

²²⁵ TKGM. TADB.TTd.165, s. 58b.

²²⁶ TKGM. TADB.TTd.165, s. 59a

²²⁷ TKGM. TADB.TTd.165, s. 60a.

²²⁸ TKGM. TADB.TTd.165, s. 62.

²²⁹ TKGM. TADB.TTd.165, s. 64b.

²³⁰ TKGM. TADB.TTd.165, s. 65a.

²³¹ TKGM. TADB.TTd.165, s. 66a.

²³² TKGM. TADB.TTd.165, s. 66b.

²³³ TKGM. TADB.TTd.165, s. 67a.

²³⁴ TKGM. TADB.TTd.165, s. 68a-b.

²³⁵ TKGM. TADB.TTd.165, poz 119.

²³⁶ TKGM. TADB.TTd.165, s. 70b.

²³⁷ TKGM. TADB.TTd.165, s. 73.

²³⁸ TKGM. TADB.TTd.165, s. 73a.

²³⁹ TKGM. TADB.TTd.165, s. 73b.

²⁴⁰ TKGM. TADB.TTd.165, s. 74.

²⁴¹ TKGM. TADB.TTd.165, poz 133.

²⁴² TKGM. TADB.TTd.165, s. 76b.

²⁴³ TKGM. TADB.TTd.165, s. 76b.

²⁴⁴ TKGM. TADB.TTd.165, s. 84a.

²⁴⁵ TKGM. TADB.TTd.165, poz 146.

²⁴⁶ TKGM. TADB.TTd.165, s. 86a.

köyünde 1,²⁴⁷ Kandırmış köyünde 5,²⁴⁸ Karaşallı köyünde 1,²⁴⁹ Çeltikçi köyünde 1,²⁵⁰ Ulufeciler köyünde 1²⁵¹ ve Ahi Hisar Beyi köyü sınırında yaşayan yörük cemaatinde 1;²⁵² Silivri kazasında Küçük Kulfalı köyünde 1²⁵³ ve Karakızlı köyünde 1;²⁵⁴ Hatunili kazasında Bakırviran Cemaati'nde 5,²⁵⁵ Aşıkviranı mezrasında 2,²⁵⁶ Hoca Yunuslu köyünde 2,²⁵⁷ Dülgerli köyünde 1,²⁵⁸ Kaynarca köyünde 1,²⁵⁹ Cemviranı mezrasında 5²⁶⁰ ve Karaviran köyünde 1;²⁶¹ Pınarhisar kazasında Sekizköy köyünde 5,²⁶² Yağrınıcı köyünde 1²⁶³ ve Doğançı Davud köyünde 12²⁶⁴ yağcı vardır. Pınarhisar kazasında Avcılar köyü yağcı-güreci idi ve köy 2'si doğancı olmak üzere toplam 33 neferdir.²⁶⁵ Yine Pınarhisar kazasında Hacıkadılı köyü yağcı ve güreciydi. Köy 1'i yağcı toplam 25 neferdir.²⁶⁶

Yağcı kanunnamesine göre yağcılar her sene vukiyyesi 400 dirhem olmak üzere üçer vukiyye revgan-ı sade vermekle yükümlüdür. Yağcıların çocuklarından bülüğ çağından 20 yaşına kadar sekizer akçe, yirmi yaşından sonra ise üçer vukiyye sadeyağ alınmıştır. Yağcılar hizmetleri

²⁴⁷ TKGM. TADB.TTd.165, s. 87a.

²⁴⁸ TKGM. TADB.TTd.165, s. 87b.

²⁴⁹ TKGM. TADB.TTd.165, s. 91a.

²⁵⁰ TKGM. TADB.TTd.165, s. 94b.

²⁵¹ TKGM. TADB.TTd.165, s. 97b.

²⁵² TKGM. TADB.TTd.165, s. 89a.

²⁵³ TKGM. TADB.TTd.165, s. 110b.

²⁵⁴ TKGM. TADB.TTd.165, s. 111a.

²⁵⁵ TKGM. TADB.TTd.165, s. 117b.

²⁵⁶ TKGM. TADB.TTd.165, s. 118a.

²⁵⁷ TKGM. TADB.TTd.165, s. 121 b ve TKGM. TADB.TTd.165, s. 122a.

²⁵⁸ TKGM. TADB.TTd.165, s. 122a.

²⁵⁹ TKGM. TADB.TTd.165, s. 123a.

²⁶⁰ TKGM. TADB.TTd.165, s. 124a.

²⁶¹ TKGM. TADB.TTd.165, s. 124a.

²⁶² TKGM. TADB.TTd.165, s. 130a.

²⁶³ TKGM. TADB.TTd.165, s. 132b.

²⁶⁴ TKGM. TADB.TTd.165, s. 125a-b.

²⁶⁵ TKGM. TADB.TTd.165, s. 131 ve TKGM. TADB.TTd.165, s. 132.

²⁶⁶ TKGM. TADB.TTd.165, s. 133. (sayı tam okunamıyor)

karşılığında avarız ve sair tekalif-i örfiyeden muaf ve müsellemlerdir. Yağcılara kimsenin müdahale ve taarruz etmesine izin verilmemiştir.²⁶⁷

1.8.2.Ortakçılar

Osmanlı toplumunda ortakçı kullar savaş tutsakları ya da satın alınan köleler olup sultanların ve yönetici sınıfının mülk ve vakıflarında çalıştırılmışlardır. Ortakçılar devlet tarafından saray ve ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için pirinç ekimi ve başka tarımsal girişimlerde kullanılmışlardır.²⁶⁸ Ortakçılar elde ettikleri ürünün yarısını toprak sahibine vermeleri sebebiyle avâriz türü vergilerden muaf tutulmuşlardır.²⁶⁹ Tahrir defterine göre Çorlu kazasında 8 nefer ortakçı vardır.²⁷⁰

1.8.3.Çeltikçiler

Osmanlı Devleti çeltiğin ziraatine büyük önem vererek teşvik etmiştir. Anadolu'da sulamaya müsait hemen her bölgede çeltik tarımı yapılmıştır. Ayrıca Rumeli'de de büyük çeltik ziraat sahaları açılmıştır. Pirinç yetiştirilmesi ve hasadı zor, sürekli suya ihtiyacı olan çok değerli bir mahsuldür. Bu yüzden devlet pirinç üretimini teşvik etmek amacıyla bir işletme düzeni ve özel bir organizasyon meydana getirmiştir.²⁷¹

Osmanlı Devleti'nde çeltik ekimi genellikle büyük haslara ait yerlerde veya vakıf-mülk topraklarda yapılmıştır. Bu toprakların işletilmesinde iki yol kullanılmıştır; bunlar mukâtaa yoluyla kiraya vermek veya ortakçılık statüsü ile işletmektir. Her mukataanın başında bir çeltik emini görev yapmıştır. Eminin idaresinde özel vergi muafiyeti sağlanmış olan ve ziraatla uğraşan "çeltükçü reâyâ", kanalları temizleyen ve artan çeltük kürekçileri yer almıştır. Çeltikçilik babadan oğula geçen daimî bir statüdür.²⁷²

²⁶⁷ Köç, a.g.m, s.63

²⁶⁸ Halil İnalçık, Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1330-1600), (çev.) Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006, s.117.

²⁶⁹ Gül Akyılmaz, "Osmanlı Devleti'nde Yönetici Sınıf-Reaya Ayrımı", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 8, Sayı. 1/2, 2004, s.226.

²⁷⁰ TKGM. TADB.TTd.165, s. 106a.

²⁷¹ Feridun Emecen, "Çeltik", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 8, İstanbul 1993, s. 265.

²⁷² Mehmet Karagöz, "Filibe Kazası Rüsûm Defterleri ve XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında, Filibe-Tatarpazarı-Göbe'de Çeltik Ziraati", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 14, Sayı: 2, Elâzığ 2004, s.361-377.

Tahrir defterine göre Vize kazasında Palihorya köyü çeltikçi olup nüfusu 47 neferdir.²⁷³ Kazada Karaosmanlı mahallesi çeltikçidir ve 13 çeltikçi olmak üzere 33 neferdir.²⁷⁴ Kazada Müsellem İbrahim köyünde 2 çeltikçi vardır.²⁷⁵ Kazada ayrıca 2 çeltikçi daha vardır.²⁷⁶ Bergos nefsinde Köhne Cami-i ... Mescid mahallesinde 1 reis-i çeltikçiyan ve 1 çeltikçi²⁷⁷ ve Bergos kazasında Mukdar köyünde 1 reis-i çeltikçi ve 16 çeltikçi²⁷⁸ vardır. Kazada Yukarı Karışdıran köyü çeltikçi ve 26 neferdir.²⁷⁹

Çorlu kazasında Armağanşalı köyünde 7,²⁸⁰ Oruçbeğli köyünde 2²⁸¹ ve Tatar İbrahim köyünde 1;²⁸² Pınarhisar kazasında Toviçe Uruzlu çiftliğinde 1 çeltikçi²⁸³ vardır.

Mühimme defterlerinden tespit ettiğimiz bir hükme göre Çorlu ve Ereğli kazalarında merhum Sultan Süleyman'a ait 5 adet çeltük nehri vardır. Bu nehlere 101 nefer çeltikçi tayin olunmuş, bunların hizmetleri karşılığında avâriz, nüzul ve arpa ve saman ve otlak tahmil ve çekmek ve bi'l-cümle sair tekâlifiyeden muaf olmaları için maliye tarafından birkaç defa hüküm verilmiştir. Ancak bu hükümlere aykırı olarak çeltikçilere vergi teklif edilmiş, bu sebeple çeltikçilerin bir kısmı etrafa dağılmıştır. Bunun üzerine mezkûr kadılarına gönderilen hatt-ı hümâyûn ile maliye tarafından verilen emre uygun davranılması, kimseye kanuna ve emre aykırı iş yaptırılması bildirilmiştir.²⁸⁴

1.8.4.Celepler

Osmanlı toplumunda temel tüketim maddelerinden biri ettir.²⁸⁵ Osmanlı Devleti'nde koyun tüccarı olan ve kasaplık hayvan alıp satan kişilere celep

²⁷³ TKGM. TADB.TTd.165, s. 5.

²⁷⁴ TKGM. TADB.TTd.165, s. 7 ve TKGM. TADB.TTd.165, s. 8.

²⁷⁵ TKGM. TADB.TTd.165, s. 7.

²⁷⁶ TKGM. TADB.TTd.165, s. 1.

²⁷⁷ TKGM. TADB.TTd.165, s. 30.

²⁷⁸ TKGM. TADB.TTd.165, s. 21 ve TKGM. TADB.TTd.165, s. 22.

²⁷⁹ TKGM. TADB.TTd.165, s. 35a

²⁸⁰ TKGM. TADB.TTd.165, s. 99a.

²⁸¹ TKGM. TADB.TTd.165, s. 101a.

²⁸² TKGM. TADB.TTd.165, s. 104b.

²⁸³ TKGM. TADB.TTd.165, s. 131a.

²⁸⁴BOA, MD, nr.72,s.234, hk.456. (H. 29 Zilhicce 1003/M. 4 Eylül 1595)

²⁸⁵ Mehmet Sait Türkhan, 18. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul'un Et İlaşesinin Temini: Hasa Kasabbaşılık Kurumu, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yüksek lisans tezi), İstanbul, 2006, s. 21, 24, 26, 31, 34.

denmiştir.²⁸⁶ Celeplerin görevi hayvanları salhanelere getirmektir. Celeplik sermaye gerektiren bir iştir ve gönüllülük veya zengin tüccarların mecbur tutulması ile yürütülmüştür.²⁸⁷ Devlet ülkenin et ihtiyacını karşılayan celeplere vergi muafiyeti tanımıştır.²⁸⁸

Tahrir defterine göre Kırkkilise kazasında Gökçe İnehan mezrasında 1,²⁸⁹ Hatunili kazasında Urisviranı mezrasında 3,²⁹⁰ Orhanoğlu köyünde 2²⁹¹ ve Pınarhisar kazasında Doğanlı Davud köyünde 1²⁹² celep vardır.

Mühimme defterlerinden celeplerin görevleri hakkında bilgi elde etmek mümkündür. Buna göre Vize, Midye, Pınarhisar, Kırkkilise ve Mahmudpaşa kazalarındaki celepler İstanbul'a koyun göndermekle görevlendirilmiştir.²⁹³ 22 Nisan 1577 tarihli hükme göre sancakta Vize, Pınarhisar, Kırkkilise, Hasköy, Hayrabolu, kazalarındaki celepler celeb defterinde yazılı olan bahar koyununu tamamıyla ihraç etmek ve İstanbul'a göndermekle görevlendirilmiştir.²⁹⁴ 1 Temmuz 1577 tarihli bir hükme göre Kırkkilise, Mahmudpaşa Hasköyü, Vize, Hayrabolu, Pınarhisar, kazalarındaki celepler üzerlerine yazılı olan celepleri İstanbul'a göndermekle görevlendirilmiştir.²⁹⁵

1.9. Dinî Hizmet ve Statü Sebebiyle Muaf Olanlar

1.9.1. Zaviyedarlar ve Derviş Babalar

Zaviyedar zaviyeden gelip geçenlere hizmet eden kişidir. Zaviyedar tarafından yönetilen zaviyelerde bir tarikata mensup dervişler yaşamış, yolculara bedava yiyecek, içecek maddeleri ve yatacak yer sağlamışlardır. Zaviyedarlar bu hizmetleri karşılığında bazı vergilerden muaf

²⁸⁶ Mehmet Ali Ünal, Osmanlı Tarih Sözlüğü, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2011, s.142.

²⁸⁷ M. Ebru Zeren ve Gözde Sazak, "Osmanlı Minyatürlerinde Kasaplık", Acta Turcica, Yıl 3, Sayı 2, Temmuz 2011, s.56, İnternet Erişim Tarihi: 02.04.2014. <http://asosindex.com/journal-view?id=125>.

²⁸⁸ Kazıcı, a.g.e., s.207.

²⁸⁹ TKGM. TADB.TTd.165, s. 47b.

²⁹⁰ TKGM. TADB.TTd.165, s. 119a.

²⁹¹ TKGM. TADB.TTd.165, s. 120.

²⁹² TKGM. TADB.TTd.165, s. 135b.

²⁹³ BOD, MD. 72, s.208, hk.303.

²⁹⁴ BOD, MD. 30, s.67, hk.161

²⁹⁵ BOD, MD. 30, s.240, hk.796.

tutulmuşlardır.²⁹⁶ Tahrir defterine göre Hasköy kazasında Karameşe köyünde 1 zaviyedar yaşamıştır.²⁹⁷

Derviş bir tarikata bağlı olan kimsedir.²⁹⁸ Babaeskisi kazasında Keçili köyünde 2 derviş baba yaşamıştır.²⁹⁹

Sonuç

Osmanlı Devleti –yönetim anlayışı doğrultusunda- kendi asli görevinin askerlik, kişilerin can ve mal güvenliğini, dinî özgürlüğünü sağlamak olduğunu kabul etmiştir. Bu sebeple din, sosyal hizmet, eğitim, ulaşım ve güvenlik gibi alanlardaki hizmetleri vakıflar ya da vergi muafiyeti yoluyla yürütmüştür. Devletin vergi muafiyeti uygulamasında devrin şartları sebebiyle yaşanan para darlığı ve ulaşım sorunu da etkili olmuştur. Buna göre devletin herhangi bir hizmet için ilgili yere para ya da görevlileri göndermesi, halkın ise para darlığı sebebiyle vergilerini nakdi olarak ödemesi zordu. Böylece devlet, vergi muafiyeti yoluyla ülkenin herhangi bir yerindeki hizmeti hazineye para çıkmadan ve yerinde yaptırabilmiştir. Halk ise vergilerini nakdi olarak değil, hizmet olarak ödemiştir. Devlet ayrıca beden, sağlık ve maddi durumu sebebiyle vergi veremeyecek ve herhangi bir hizmeti yerine getiremeyecek olan kişilere de vergi muafiyeti tanımıştır.

Devlet Vize sancağında birçok sebeple vergi muafiyeti tanımıştır. Bunlar saraya hizmet etmek, konum ve güvenliğe bağlı hizmetler, ulaşım ve haberleşme ile ilgili hizmetler, üretim hizmetleri, vakıf ve hass reayası olmak, kişinin bedensel bir engelinin olmasıdır.

Tahrir ve mühimme defterlerinden tespit ettiğimiz üzere devlet, sancakta en fazla muafiyeti konum ve güvenlik hizmeti, yerleşim yerinin statüsü ve üretim hizmetlerini yapanlara tanımıştır. Devlet sancaktaki doğancılara celeplik, miri otluk hizmetini yapanlara örfi vergiler; kürek hizmeti yapan iki köye, derbendçilere, yaşadıkları yer yol üzerinde olanlara, köprücülere, yolculara hizmet edenlere ve çeltikçilere avâriz türü vergiler ve örfi vergilerden; menzil bargileri besleyenlere ve vakıf reayasına avârizdan; tersane-i amireye hizmet edenlere diğer hizmetlerden muafiyet tanımıştır. Buna göre devlet sancakta ikinci ve üçüncü dereceden muafiyet uygulamış, avâriz türü vergiler ve örfi vergilerden muafiyet tanımıştır. Bu durum

²⁹⁶ Ahmet Güneş, “16.Yüzyılda İznik’te Zaviyeler ve Gelir Paylaşımı”, Tarih Araştırmaları Dergisi, 2004, Cilt 23, Sayı 36, s.128-130, Sertoğlu, a.g.e., s. 372.

²⁹⁷ TKGM. TADB.TTd.165, s. 60a.

²⁹⁸ Devellioğlu, a.g.e, s. 177.

²⁹⁹ TKGM. TADB.TTd.165, s. 73b.

devlet tarafından bu alanlara ikinci derecede önem verildiğini göstermektedir.

Sancağın stratejik konumu düşünüldüğünde devletin sancakta şeri vergilerden muafiyet vermemesi dikkat çekmektedir. Bu durumun devletin yüzyılın sonunda yaşadığı mali sıkıntılarının bir sonucu olduğu kabul edilebilir. Yaşanan mali sıkıntılar halkı da olumsuz olarak etkilemiştir. Bu durum onların muaf ve müsellem grubunun ayrıcalığından yararlanmak için vergiden muaf olduklarını iddia etmelerine yol açmıştır. Suistimalde bulunanlar sadece halk değildir. Devlet görevlileri de muaf ve müsellemlerden muafiyetlerine aykırı olarak vergi talep etmiştir. Devlet bu durumda devlet görevlilerinin ve halkın muafiyet konusunda kanuna aykırı olarak davranmasını istememiş, buna yönelik kararlar vermiştir.

Mühimme defterlerinden halkın ve devletin muafiyete bakışını tespit etmek mümkündür. Buna göre sancakta yol üzerinde olan bir kasabanın halkı, bu durum sebebiyle kendilerine birtakım vergilerden muafiyet verilmesini istemiş, devlet de bu isteği kabul etmiştir. Bir başka örneğe göre devlet, yol üzerinde yaşayan halkın yerlerini terk etmemesi için önceki muafiyetlerine ek olarak başka vergilerden de muafiyet vermiştir.

Devlet askerilere devlete yaptıkları hizmetin karşılığında maaş vermek yerine vergi muafiyeti tanımıştır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü, Tapu Arşiv Daire Başkanlığı, Tahrir Defterleri, Vize Sancağı Mufassal Tahrir Defteri TKGM. TADB. TTd.165.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Bab-ı Asafî, Mühimme Defterleri, (BOA. A. DVNS. MHM. d.) Numara 4, 6, 7, 10, 15, 21, 22, 24, 25, 26, 28, 30, 34, 60, 62, 72)

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, TS. MA. e, 722-15.

Kitaplar ve Makaleler

3 Numaralı Mühimme Defteri 966–968 / 1558–1560, haz. Nezih Aykut vd. T.C.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 1993.

370 Numaralı Muhâsebe- Vilâyet-i Rûm-İli Defteri (937 / 1530) I, haz. Ahmet Özkılıç vd., T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 2001

AKDAĞ Mustafa, Türkiye'nin İktisadi ve İhtimai Tarihi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.

AKYILMAZ Gül, "Osmanlı Devleti'nde Yönetici Sınıf-Reaya Ayrımı", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, sayı VIII/(1/2), 2004, s. 221-271.

AKYILMAZ Gül, "Osmanlı Devleti'nde Yönetici Sınıf Açısından Müsadere Uygulaması", Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 12/1-2, (2008), s. 389-420.

ALTUNAN Sema, "XVIII. yyda Silistre Eyaletinde Haberleşme Ağı: Rumeli Sağ Kol Menzilleri", OTAM, sayı 8, 2005, s.1-20.

- ALTUNDAĞ Şinasi, "Osmanlı İmparatorluğunun Vergi Sistemi Hakkında Kısa Bir Araştırma", DTCF Dergisi, Cilt, V/2, Ankara 1947, s.187-197.
- BARKAN Ömer Lütfi, 15. ve 16. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar, Cilt I, İstanbul 1943.
- BİLGE Sadık Müfit, "Bir Toplumsal Sınıf İmtiyazı Olarak Osmanlı Devleti'nde Vergi Muafiyeti", Düşünen Siyaset, 2014, S.28, s.385-405.
- BOSTAN İdris, Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003.
- BULDUK Üçler, XVI. Asırda Karahisar-ı Sahib (Afyonkarahisar) Sancağı, TTK, Ankara 2013.
- ÇAĞATAY Neşet, "Osmanlı Devleti'nde Reayadan Alman Vergi Ve Resimler", DTCF Dergisi, 1/5, Ankara, 1947, s.483-511.
- DEVELLİOĞLU Ferit, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1999.
- EMECEN Feridun, "Çeltik", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 8, İstanbul, 1992, s. 265-266.
- ERCAN Yavuz, "Osmanlı İmparatorluğunda Gayrimüslimlerin Ödedikleri Vergiler ve Bu Vergilerin Doğurduğu Sosyal Sonuçlar", Belleten, Cilt, I, V. Sayı 213, Ankara, 1991, s.371-392.
- GÜNEŞ Ahmet, "16.Yüzyılda İznik'te Zaviyeler ve Gelir Paylaşımı", Tarih Araştırmaları Dergisi, 23/36, 2004, s.123-150.
- GÜNEŞ Ahmet, "16.Yüzyılda İznik'te Zaviyeler ve Gelir Paylaşımı", Tarih Araştırmaları Dergisi, 2004, Cilt 23, Sayı 36, s.123-150.
- GÜNEŞ YAĞCI Zübeyde, "Osmanlı Menzil Teşkilatı İçerisinde İzmit Menzili ve Önemi", Kocaeli Belediyesi Karamürsel Alp Sempozyumu, (Basılmış Bildiri), 03-05 Nisan 2015, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları No: 35, Kocaeli 2016.
- HALAÇOĞLU Yusuf XIV. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003.
- IŞIK Ahmet, "Avcı", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 4, İstanbul 1991, s. 113-115.
- İNALCIK Halil, "Raiyyet Rüsümü", Belleten, Cilt. 23, Sayı 92, Ankara, 1959, s. 575-610.
- İNALCIK Halil, "Timar", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 41, Ankara 2012, s. 168-173.
- İNALCIK Halil, Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1330-1600), (Çev.) Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006.
- İNALCIK Halil, Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi, Eren Yayıncılık, İstanbul 2009.
- KARAGÖZ Mehmet, "Filibe Kazası Rüstüm Defterleri Ve XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında, Filibe-Tatarpazarı-Göbe'de Çeltik Ziraatı", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14/2, Elazığ 2004, s. 361-377.
- KAZICI Ziya, Osmanlı Vergi Sistemi, Bilge Yayınları, İstanbul 2005.
- KÖÇ Ahmet, "XVI. Yüzyıl Sonlarında Sultan II. Murad Vakfı'nın Rumeli'deki Yağcı Reyası", Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, sayı 29, 2018, s. 41-64.

- KUNT Metin, Siyasal Tarih 1300-1600", Türkiye Tarihi 2 Osmanlı Devleti 1300-1600, (Sina Akşın yayın yönetmeni) Cem Yayınları, İstanbul 2009.
- KÜÇÜK Levent, Osmanlı Vergi Hukukunda Avâız Kavramı Ve Avâızın İdaredeki Rolü, Ankara Üniversitesi, Ankara. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 2007.
- KÜTÜKOĞLU Mübahat, "Mühimme Defteri", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 31, Ankara 2006, s.519-522.
- KÜTÜKOĞLU Mübahat, "Mühimme Defteri", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 31, Ankara 2006, s. 519-522.
- KÜTÜKOĞLU Mübahat, Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisadi Yapısı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2020.
- ORHONLU Cengiz, Osmanlı İmparatorluğunda Derbent Teşkilatı, Eren Yayıncılık, İstanbul 1990.
- ORHONLU Cengiz, Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar, Derleyen Salih Özbaran, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No 31, İzmir 1984.
- ORTAYLI İlber, Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi, Cedit Neşriyat, Ankara 2007.
- ÖZ Mehmet, "Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler," Vakıflar Dergisi, 22, 1991, s. 429-439.
- ÖZ Mehmet, "Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarih Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler", Vakıflar Dergisi, 22, (1991), s. 429-439.
- ÖZCAN Abdülkadir, "Çeribaşı," Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 8, İstanbul 1993, s.270-272.
- ÖZCAN Abdülkadir, "Doğancı," Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 9, İstanbul 1994, s.487-489.
- ÖZCAN Abdülkadir, "Eşkinci," Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 11, İstanbul 1995, s.469-471.
- ÖZCAN Abdülkadir, "İstabl," Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 19, İstanbul 1999, s.203-206.
- ÖZCAN, A. Gökçe, "Osmanlı Devleti'nde Vergi Muafiyeti ve Toplum Yapısı: Vidin Sancağında Muaf ve Müsellemler", Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2022, 12/4, s. 2385-2400.
- ÖZCAN, A. Gökçe, "XVI. Yüzyılda Bana Kazasında Vergi Muafiyeti Uygulaması", Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 2021, 8/4, 1406-1421.
- ÖZDEĞER Mehtap, "Vize Kazası Vakıfları -XVI. Yüzyıl Arşiv Kaynaklarına Göre-" Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, sayı XX/1, 2007, s.165-187.
- ÖZLÜ Zeynel, "İstabl-ı Amirede (Has Ahırda) Bulunan Hayvanlar ve Beslenmeleri Üzerine Bazı Notlar", Vakıflar Dergisi, sayı 32, 2009, s. 155-172.
- PAMUK Şevket, Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914, İletişim Yayınları, İstanbul 2009.
- SAYIN Abdurrahman Vefik, Tekâlif Kavaidi, Maliye Bakanlığı, Ankara 1999.
- SERTOĞLU Midhat, Osmanlı Tarih Lûgati, Enderun Kitabevi, İstanbul 1986.
- Sofyalı Ali Çavuş, Sofyalı Ali Çavuş Kanûnnâmesi, (haz.) Midhat Sertoğlu, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1992.
- Süleyman Sudi, Defter-i Muktesid, (haz.) Mehmet Ali Ünal, Fakülte Kitabevi, Isparta 2008.

Özcan, A. G. (2024). Osmanlı Devleti'nde Muaf ve Müsellemler: XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Vize Sancağı Örneği. ANKARAD, 5(9), 99-135.

- TELCİ Cahit, "Cemaat-i Tahtacıyan": Aydın Sancağı'nda Vergiden Muaf Tahtacı Topluluğu (XV-XIX. Yüzyıllar), *Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi*, 2016, 13, s.5-34.
- TÜRKHAN Mehmet Sait, 18. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul'un Et İaşesinin Temini: Hasa Kasabbaşılık Kurumu, Marmara Üniversitesi, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul 2006.
- UZUN Ahmet ve ARAS Ozan, "Mali Yönleriyle Osmanlı Devleti'nde Çakırcılık ve Şahincilik Teşkilatı", *Liberal Düşünce Dergisi*, sayı 83, 2016, s. 99-112.
- UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1988.
- ÜNAL Ayhan Afşin, "16. Yüzyılda Midilli Sancağı'nda Ayrıcalıklı Hizmet Sınıfı Olarak Muaf ve Müsellemler Reaya", *Journal of Universal History Studies*, 3 (Prof. Dr. Mustafa Keskin Special Issue), s. 148-161.
- ÜNAL Mehmet Ali, Osmanlı Tarih Sözlüğü, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2011.
- VARLIK Çetin, XVI. Yüzyılda Kütahya Sancağı'nda Yerleşme ve Vergi Nüfusu, *Bellekten*, 52/202, 1988, s.115-168.
- ZEREN M. Ebru, ve SAZAK Gözde, "Osmanlı Minyatürlerinde Kasaplık", *Acta Turcica*, Yıl III, sayı 2, Temmuz. İnternet Erişim Tarihi: 02.04.2014. <http://asosindex.com/journal-view?id=125>, 2011.

